
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00399665 9

Rukověť
SLOVESNOSTI.

Sepsal

K. A. Madiera

c. k. professor v Písku, dopisující oud horno-lužické společnosti v Hořelci.

V Praze.

Nákladem A. Augusty 1863.

Tiskem A. Augusty v Litomyšli 1863.

PŘEDMLUVA.

Častěji bylo k tomu poukázáno, že zvláště ve vyšším gymnasium stručná rukověť slovesnosti jest velmi potřebná. Nechce-li učitel, aby čtení a vykládaní spisů básnických a prosaických bez všeho výsledku zůstalo, musí zajisté okázati, v čem vlastně tak často vychvalována klassičnost těchto spisů záleží. On musí, obsah a formu bedlivě proskoumav, žákovi také vysvětliti, proč celý spis schvaluje, proč jednotlivá místa zdařilými, jiná chybnými býti soudí. Jelikož se takové posuzování a vykládaní řídí všeobecnými pravidly, které učitel vždy vysvětluje, jest žákovi výborné paměti třeba, nemá-li v krátkém čase jen temný a dost neúplný pojem o věci míti. A však zkušenost nás poučuje, že velmi malá časť žáků tak výbornou pamětí vládne, aby se neviděla nucenou pamět, která tolikeré a tak rozmanité předměty podržeti má, nějakým způsobem podporovati. Dělají si tedy žáči obyčejně poznámky, které přečasto dost neúplné, posléz učitele k tomu přivedou, že sám diktuje. Jest-li ale žáci, jak přesvědčen jsem, na mnoze takovým způsobem se učí pravidlům slovesnosti, nemohu se přesvědčiti, že by se to lépe nedařilo, kdyby žáci nějakou stručnou knižku v rukou měli. Tím by se zajisté tolik času nezmařilo a zároveň učiteli příležitost naskytla dle potřeby buď šíře buď kratčeji tyto pravidla vykládati.

Jak dalece tímto spisem potřebě naši mládeže vyhověno jest, nechť soudný čtenář sám rozhodne. Cítím se však předce nucena několika slovy netoliko objem ale i uspořádání celého spisu objasniti, aby snad za nedůstatek jmíno nebylo, co jsem po bedlivém uvažení co zbytečné stranou ležeti nechal. Tento spis má čtenáře s nejobyčej-

nějšími druhy poesie a prosy seznámiti. Nehledejž zde nikdo výkladu historického těchto druhu, aniž zvláštností, které snad jednu toliko dobu neb jednotlivé spisovatele označují. Něco takového sluší učební knize, nikoliv stručnému a prostonárodnímu pojednání. Taktéž zde mnoho není, co se obyčejně v podobných spisech nalézá. Vykládaje n. p. epos neuvedl jsem, že často básník nějakou vyšší moc o přispění vzývá. Proč? Poněvadž nemyslím, že se na tom povaha básně epické zakládá. To, co podstatným jest, co všeobecně platí, so v každé literatuře najdeš, bylo mi pravidlem; o čem jední tak, druzí jinak soudí, nebylo by zde na svém místě. Proto jsou také úvody obšírnější, jednotlivé druhy prosy a poesie mnohokráte několika toliko slovy vyloženy. Soustavy zde není žádné, leč té, že jsem se vynasnažil věci podlé přirozeného pořádku prostými slovy vyčísti. Chtěje žákům vysvětliti, co krásným, vznešeným a t. d. nazýváme, vždy jsem to tak, jak to zde činím, vykládal. Není to snad vědecky? Co škodí, žáci tomu vždy lépe porozuměli, než kdybych se byl některé vědecké soustavy přísně držel. Pravidla jsem někdy příklady objasnil, někdy jen k těmto poukázal, zvláště tenkráte, když se jich v čitankách lze dočísti. V názvosloví není důslednosti, an jsem někdy české, někdy latinské neb řecké slovo na před postavil, při čemž jsem vždy toho setřil, aby slovo běžnější na prvním místě bylo. Nového zde nenajdeš nic, neb co Aristoteles před dvěma tisíci let o podstatě poesie a prosy dost obšírně vypsal, jest posud platné, a kdo se snažil něco nového říci, buď věc nejasnou učinil, aneb sám tomu nerozuměl, co psal. Nikdo mi snad nezazlí, že jsem podobného spisu Jungmannova a prosodie Sušilovy často použil; řídil jsem se slovy našeho arcimístra, který při svém díle též k tomu hleděl, aby známé věci v dobrý pořádek uvedl a co možné na jednom základu celou budovu sestavil, jelikož lépe jest výborných spisův užiti, než něco méně dobrého, třeba originalního, vyvesti.

ÚVOD.

§. 1. Umění.

Umění odvozujeme od uměti a říkáme, že někdo něco umí, když věci rozumí a ví, jak u věci jednati musí, a když způsobilým jest, to co ví, též provesti. Vědomost tedy a způsobilost jsou podstatné částky každého umění. *Krásného umění* ale známkou jest, že nevyhovuje pouze našim potřebám nýbrž i lásku naši ku kráse uspokojuje; proto lze jen u člověka o krásném umění mluviti, poněvadž jen člověku jest láska ku kráse vrozena.

§. 2. Forma, věc.

Zalíbení naše může se vztahovati buď k *formě,* buďto k *odsahu*, buďto k *oběma* zároveň. K dokonalosti jest nevyhnutelně potřebné spojení výše řečených dvou živlů, čím teprva *krása* povstává. Vždycky tedy musíme rozeznávati. 1. *formu*, v jaké se nám věc představuje, 2. *věc* (ideu), která se nám podává.

§. 3. Ideal (vzor).

„Jako umělec n. p. malíř dříve než k malování obrazu přistoupí, představuje sobě v mysli obraz ten již jako hotový, kterýž myslný obraz jemu za *vzor* (ideal) slouží, dle kterého se při díle zpravuje: tak spisovatel musí sobě přede vším jiným počínáním dobře rozmysliti, co a jak chce psáti a utvořiti sobě v mysli plán neb *vzor* (ideal) toho díla co nejvýš dokonalý.“*) Jestliže idea není ve formě nějaké přednešena, není ideal, nýbrž pouhá myšlenka.

---

*) Cf. §. 45.

§. 4. Vlastnosti formy.

Máli *forma* krásnou se nazývati, musí tyto vlastnosti míti:

1. nesmí nás to velkého namahání státi, abychom ji pojali;
2. celek musí z rozličných dílů sestaven býti; avšak
3. tyto rozličné díly k jednomu celku čeliti, tak že nižádný díl sam pro sebe celou naši pozornost nepožaduje.

Forma pouhá bez opravdivé idey, která by jí pohybovala, jest bez opravdivé krásy. Obojí musí tedy tak spojeno býti, že idea formu proniká a ji takořka oživuje.

§. 5. Krása a její druhy.

Jestliže forma celou ideu v sobě zavírá, máme krásu před sebou; jestli ale idea tak velká jest, že ji nikterakž ve formě příměřené zcela představiti nelze, jmenujeme ji *vznešenou*. Básnictví přede vším jest způsobilé ideu vznešenou smyslně představiti poněvadž látka, z nížto forma povstane, jest nejméně hmotná. Vznešenosť se ale může jeviti:

1. co vznešenost *mathematická*, záležející v rozsahu, jako obraz moře, alpův a t. d.
2. vznešenost *dynamická*, záležející v obsahu sil nadpřírozených, jako síla Herkulesova, vítězství Řeků nad Peršany;
3. vznešenost *moralní*, ježto se ve skutcích a vášních lidí jeví, jako hrdina za vlast umírající.

Vstoupíli vznešené v užší poměr k člověku, stává se *hrozným*. Obdivujili se n. p. bouři mořské z místa bezpečného mám před sebou výjev vznešený (vznešenost dynamická); jsemli ale právě na lodi, jest to pro mne výjevem hrozným (hrozícím). Máli hrozné do sebe moc neobmezenou, jest pro člověka *strašným* n. p. potopa světa.

Vznešenost zvláště moralní se často promění v tragičnost §. 82.

§. 6. Komíčnost.

Vznešenému na proti stojí *komičnost*. Jestli se totiž ve formě vznešené idea dosti nepatrná smyslům představí, jest tato neshoda mezi formou a ideou *komičná*. Nepoznámeli tuto neshodu hned v prvním okamžiku, překvapí nás tím více, a na tomto se zakládají rozličné druhy komičnosti *vyšší* a *nižší*. Přihlížímeli při komičném k pochopitelnosti neshody jeví se co *vtip*, který ty nejodlehlejší podobenství a protivy předmětů rychle v jediný celek spojuje.

§. 7. Humor.

Humor dílem vznešenému dílem komičnému jest příbuzen. Humorista totiž rozmarným způsobem cokoliv ve světě za vznešené, v lidském životě za důstojné pokládáme, s nejnižším a nepatrným porovnává. Humor se nám proto tak líbí, že v naší přirozenosti duševní a hmotné se stýká. Humorista musí vznešenou ideou nadšen býti a s touto nedokonalý svět porovnávati. Proto není pro humoristu jednotlivé, nýbrž všeobecné pošetilosti, ne jednoho blázna, ale bláznivého světa. Humoristovi jest hlubokosti myšlenek, vtipu a citlivosti zapotřebí, a spojením těchto tří vlastností a převládáním jedné nad druhou povstává rozličný ráz humoru.

§. 8. Pěkné, půvabné, líbezné.

Ačkoliv ponětí: krása, vznešenost, komičnost všeobecnou platnost mají, nedá se předce upříti, že každý krásu neb vznešenost a t. d. téhož předmětu, podle spůsobu, jakým věci pojímati uvykl, ocení. Kdo n. p. při každé věci jen na užitek se ohlíží, který z ní snad vyplívá, ten zajisté si krásné hudby neb vznešené básně nehrubě bude vážiti. Může se tedy přihoditi, že jeden krásným jmenovati bude, co se druhému pouze pěkným býti zdá. Jestli totiž jen forma dokonalá jest, idea ale ji nepronikâ, povstane *pěkné* (das hübsche), co někteří formalní krásou nazvali. Tak jest obličej lidský, v němžto se málo neb nic duševního nejeví, při vší dokonalosti jen pěkný. Podobně jest *půvabné* (das reizende) jen něco podmětného (subjectives), proto že půvabné se nezakládá na věci, nýbrž jen na poměru, v jakém k člověku věc stojí. Zajisté působí čistý pramen ze skály se prýštící jinak na žížnivého poutníka, jinak na umělce cestujícího. Pro onoho bude půvabným (smysle vábícím), pro toho snad krásným. Beřemeli v úvahu, jakým způsobem krásné (nikoliv vznešené) v nás působí, může krásné i *líbezným* (anmutig) slouti. N. p. bude představení povodně sice krásným, ale sotva líbezným, kdežto popsání nějaké vísky krásným ale také i líbezným býti může.

§. 9. Stil (sloh).

Každý člověk tedy podle stáří, povolání, vzdělanosti atd. zvláštním způsobem věci pojímá a taktéž i ponětí své o věcech zvláštním způsobem podává, proto má každý svůj *stil* (sloh, στύλος) jak Buffon praví, jestli že platiť necháme, že *stil nic jiného není než spůsob, jakým umělecký duch svou idue představil.* V tom případu můžeme netoliko o slohu jednotlivých

národů, nýbrž i lidí mluviti. N. p. Cicero a Tacitus, Tyl a Palacký; sloh gotický a romanský.

První díl.

§. 10. Prosa, řeč nevázaná.

Jak předměty, s nimiž někoho seznámiti chceme, rozličné býti mohou, tak také způsob naší řeči podle rozličnosti předmětův mnohokráte i těch, ku kterým mluvíme, rozličný býti musí.

Chcemeli totiž, aby posluchač neb čtenář nějaký předmět smyslný neb nadsmyslný dobře sobě představil a s ním se seznámil: musíme mu znaky tohoto předmětu úplně v přirozeném pořádku, v řeči prosté a dosti stručné vyčísti, zkrátka onu duševní činnost v něm vzbuditi, která předměty seznává a kterou vůbec *mohútnost poznávací* (erkenntnissvermögen) jmenujeme. Spůsob řeči jenžto přede vším na tuto mohútnost duševní působí, nazýváme *prosu*, řeč nevázanou.

§. 11. Správnost logická a grammatická.

Každý, kdo nějakou myšlenku pronese, si přeje, aby ji posluchači pochopili; proto musí k tomu přihlížeti, aby netoliko všeobecných pravidel myšlení, ale i zvláštních pravidel řeči, v které myšlenky své podává, přísně šetřil, čili aby *logicky* i *grammaticky* správně mluvil.

§. 12. Světlost, přehlednost, příměrnost a stručnost.

Nebude však naším posledním účelem, aby nám posluchač rozuměl, my se také vynasnažíme, aby bez velkého namahání tomu rozuměl, tak že ze slov a jejich spojení obsah snadno sezná. Z toho následuje, že uspořádání celku musí býti *světlé* a *přehledné* (§. 4, 1.) Zakládá-li se tato vlastnost na jednotlivých slovech a větách, jsme povinni takých slov užívati, kterými věc nejpřiměřeněji naznačiti můžeme, a větám dlouhým a zapleteným se vyhýbati. Jen takto nevyhnutelně potřebné *přiměřenosti* slov a *stručnosti* celého díla dosáhneme.

§. 13. Rozmanitost, jednota.

Považujemeli každý spis, ku kterým zde přede vším přihlížíme, za výtvor umělecký, tuť (pod §. 4. 2. dotčena vlastnost formy) *rozmanitosť* již věcí samou jest přikázána; neb kdo u vypravování příběhu zajímavého totéž slovo častěji pronáší, aneb jednu myšlenku mnohokráte vyslovuje, mine se cíle svého jako ten, který těchto chyb prost jsa u vylíčení jednotlivých částek tak dlouho se zdržuje, že naposledy více dílů, ale žádného celku nám nepodal. Pročež dlužno na to pozor dáti, aby částky k *jednomu celku* směřovaly. (§. 4, 3.)

§. 14. Smyslnost.

Poněvadž žádáme, aby každý spis co dílo umělecké ideu nějakou *smyslně* znázorňoval, musí spisovatel všech prostředků použiti, kterými by předmět nadsmyslný se stal *smyslným* (sinnlich). U jednotlivých slov a myšlenek mu k tomu budou nápomocny *figury* a *tropy*; u sestavení celku *rhythmus* (rozměr) a *souměrnost* (symmetrie).

§. 15. Vlastnosti slohu.

Vzhledem na věc a na formu budeme žádati, aby sloh byl:
1. logicky a grammaticky správný,
2. světlý, přehledný a rozmanitý;
3. aby slova byla ponětím přiměřena a celé dílo bez obmezení potřebné světlosti dost stručné;
4. budeme sice rozmanitosť částek, ale spolu i souměrný celek požadovati, posléz
5. bude smyslné znázornění idey největší úlohou každého díla.

V jaké míře každý druh prosaických spisů tyto vlastnosti do sebe míti má, závisí dílem na věci, o které píšeme, dílem na tom, jak jsme věc pojali a jakým spůsobem bychom ji našim čtenářům neb posluchačům nejlépe předložili.

§. 16. Správnost logická.

Chcemeli logicky správně psáti, jest zapotřebí, abychom správně mysleli, k čemuž nás logika navesti může. Přede vším ale držme se pravidla: Představ si věc, o které psáti chceš, živě a úplně ve všech podrobnostech, co možná zračně. Čím kdo světleji myslí, tím světleji také píše a mluví.

Dobře praví Herder: „Posloucháme-li zmatenou řeč našich odpoly vzdělaných lidí neb nedouků . . . . slyšímeli, jak

jedno slovo druhé stíhá a předce nenaznačuje, co naznačeno býti mělo . . . odkud to? Poněvadž ve škole i v knihách slovům bez věcí se učili . . . . ať jinoch jen o tom mluví, co ví, ale ať se učí toto úplně, jasně, určitě bez ostýchavosti, spůsobně a důrazně pronésti.“

§. 17. Správnost grammatická.

Správnost gramatická záleží v tom, aby spisovatel nejen žádných slov, ale i žádného spojení slov a uspořádání vět neužíval, která se obvyklému spůsobu mluvení příčí (quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi. Hor. a. p. v. 72). Touto grammatickou správnosti dovedeme toho, že náš sloh bude *světlým*. §. 12 a §. 15, 2.

§. 18. Přesnost.

Grammatická správnost požaduje ale

1. Abychom každého slova jen v tom smyslu užívali, v jakém je u nejlepších spisovatelů nejvíce užíváno nalezáme. *Vynalezti* není n. p. totéž co nalezti; ono znamená věc posud neznámou odkrýti, toto věc ztracenou najiti; *vyšinu se*, jest toliko vychýlím se z koleje, nikoli pak tolik, co vyšvihnu se, vymrštím se. Pilné a bedlivé čtení nejlepších spisů starých a novějších spisovatelů a dobrý slovník jest zde nejvydatnější rádce.

2. Nelze vždycky slova podle líbosti spojovati; každý jazyk má své zvláštní *spůsoby mluvení*, a kdo jich dobře umí užívati, jest teprva národní spisovatel. Několik jich zde vyčteme: bráti boj, bráti na koho; vrch, horu bráti; nésti ovoce, škodu, vejce; vésti boj, obchod, hospodářství, kupectví, péči; kosti složiti, konati povinnost, pozor dáti, pravdu míti a t. d.

Zvláště když z jednoho jazyka na druhý překládáme, musíme k tomu přihlížeti, abychom těchto zvláštností jak náleží šetřili, neb co v jednom okrasou jest, v druhém užívati nesluší.

3. Snažme se nejen jednotlivá slova, ale i věty podle pravidel logiky a mluvnice pořádati, aby nepřiměřeným pořádáním dvojsmysl nepovstal. Obzvláště dejme pozor, abychom se nesprávnému užívání infinitivu a příčestí vyhnuli. N. p. pastýř loudající se skot na pastvu vyhání; v této větě jest možná příčestí *loudající* dle pravidel mluvnických na podmět aneb na předmět vztahovali.

§. 19. Rozmanitost.

Druhá nezbytná vlastnost slohu je *rozmanitosť*, (§. 13.) která v tom záleží, aby netoliko myšlenky přijemným spůsobem

se střídaly, ale i podobné myšlenky, budeli zapotřebí je častěji pronesti, vždycky jinými slovy označeny byly. Rozmanitosť ale se musí vztahovati:

1. K *jednotlivým výrazům*, aby podobné ponětí slovy souznačnými vyznamenány byly, a vyměnováním a opisováním jednotlivých vyjádření jednotvárnost odstraněna byla.

„Drahé jsou tvé doby a veliká jest jich cena, an každá z nich má své učení, svou práci, svůj úkol, kteréhož nelze poodložiti, jestliže nedokonaného nic pro nás zůstati nemá. Veliká jest jich cena: každý den dobře ztrávený jest přívaha na tvé ctnosti, jest přídavek ku tvé zásluze, jest neutratným ziskem na čas celé věčnosti. Ano, drahé jsou to doby, které tobě, jinochu, nastávajícím rokem se podávají; doby tvé přípravy, doby hotovení, doby vzdělání, doby základův k dokonalosti budoucí. Jsou to doby potřebné tobě, aby shromáždil užitečná umění pro stav dospělosti své, aby rozsíval pro žně svého mužství, maje býti oudem společnosti lidské, maje býti rozumu a vtipu prospěšného, srdcem a ctností výtečný. Vlast, člověčenstvo na tě vzhledá jako na svou naději, jako na toho, jenž, buda učitelem, soudcem, umělcem, hajitelem neb představeným, zaměstná místo oučinlivosti největší, zastoupaje věkem sešlé a trudem umdlené.“ *Marek.*

2. K *spojování slov* a částek vět, při čemž přestavení slov (inversio) a užívání tu zkrácených, tu rozvinutých vět, příčestí a příslovkových vět nám dobře poslouží.

„Čechové obdrževše vítězství, a usmrtivše Vratislava, zemi jeho mečem a ohněm hubili, a nalezše syna Vratislavova, mládenečka let nemajícího, knížeti svému ho dali. Kterýžto slitovav se nad věkem strýce svého, poručil ho chovati nějakému Duryňkovi, zboží a panství své při Ohři majícímu, a někdy Vratislavovi velmi příjemnému a milému. Ten slepou žádostí jsa podveden, jakoby chtěl knížeti učiniti vděčnou službu, mládenečkovi tomu na Ohři, kteráž tehdáž zmrzla, v prohlubní ryb hledajícímu, mečem hlavu sťal a s sebou do Prahy přinesl.“

Veleslavina.

Obé zde uvedené vlastnosti slohu lépe poznáš, když spisy vytečných spisovatelů v celku přečteš, neb příklady zde položeny mají jen ukázati, nač zde dbáti třeba.

3. Naše řeč brzy v kratších brzy v delších větách, zde v periodách, tu v mnohonásobně složených větách se musí pohybovati, také přiměřené užívání tropů a figur řeči rozmanitosti a spolu smyslnosti přidá.

§. 20. Perioda.

Jazyk latinský značně se líší tvořením period (περίοδος, ambitus, circuitus, comprehensio Cic. orat. c. 66. 67) od jiných jazyků. Postavímeli totiž větu poboční před hlavní, aneb vložímeli ji do hlavní věty, povstává již v latině perioda (obvětí). My však slovem *perioda* obyčejně naznačujeme větu ze dvou částí protasis (předvětí) a apodosis (zavětí) tak uměle složenou, že jedna část druhou nutně požaduje, máli smysl úplným býti. Obě části periody musejí v jistém poměru k sobě býti, aby ústrojný, rhythmicky článkovaný celek představovaly. Poněvadž ale perioda jest druh vět umělecky složených, budeme žádati, aby každá perioda (dle §. 4.) byla přehledná a částky její při vší rozmanitosti krásný celek tvořily. Aristot. rhet. III, 9. vyměřil ponětí periody takto: λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν καθ᾽ αὑτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. Krásná jest zajisté tato perioda:

„Kdokoliv chápá a rozumí vzdálenou od nás dávnými věky minulost klassickou, ve svých ohrazených mezech, kdož pońal dobře tak jarou, mladistvou a bujně rozkvětlou jich osvětu, kdo se seznámil s živobytím Hellenů a Římanů, těchto dvou duchojasných, politicky vzdělaných a protož nade všecko vlastimilovných a silných národův, kdo svého ducha nakrmil, záživným tukem vědy hellenské a latinské: tenť jest zajisté vzdělal a obohatil hlavu a srdce své takovým spůsobem, jakého ne každinka nová literatura a žádný, i sebe lepší převod spisův klassických nikterak poskytnouti nemůže.“ *J. P. Koubek.*

§. 21. Přiměrnost.

Přiměrnosť výrazů zakládá se dílem na věci, dílem na okolnostech osoby, času a místa. Jen tenkráte budeme moci výrazy ponětím přiměřená voliti, když jsme si věc ve všech částech živě představili a pronášejíce myšlenky pravidel mluvnických přísně šetřili (§. 16.) Tím spis také potřebné stručnosti nabude, neb ***rozvláčnosť*** obyčejně nalézáme se spisech lidí, kteří buď jasně nemyslí, aneb řeči úplně nejsou mocni a nejasné ponětí své hromaděním slov objasniti se domnívají. Jak dalece okolnosti osob, času a místa šetřiti musíme, abychom se cíle neminuli a výrazů přiměřených uživali, ukázal výtečně Shakespeare ve své tragédii Julius Caesar III. 2. kde Antonius k lidu mluví. Ačkoliv na začátku lid rozjítřený mu ani dovoliti nechce, aby mluvil o Césarovi, konečně předce toho dovede, že lid chce vyhladiti ty, kteří smrtí Césarovou vinni byli. (Cf. Cic. de orat. III. 55, 210.)

Julius Caesar. Jednání III. Výjev 2.

Ó přátelé,
rodáci, Římané! popřejtež sluchu!
Jdu pohřbit Caesara, ne velebit.
Co lidé zlého činí, žive pro nich;
čin dobrý bývá s kostmi pochován.
Tak budiž s Caesarem. Šlechetný Brutus
vám pravil: „Caesar vlády chtivý byl;“
to pravda-li těžkýť to prohřešek,
a těžce jej i Caesar zaplatil.
Zde s Bruta svolením i druhých všech
(a Brutus zajisté jest hodný muž
i všichni druzí hodní muži jsou)
přicházím řečnit k pohřbu Caesara.
Byl spravedlivý, věrný přítel můj;
leč Brutus dí, že vlády chtivý byl,
a Brutus zajisté jest hodný muž.
Do Říma přiveď mnoho zajatých,
jichž výkup poklad obce naplnil:
zda vlády chtivost jevil Caesar tím?
Když chudí naříkali, slzel Caesar:
máť vlády chtivost z látky tvrdší být;
leč Brutus dí, že vlády chtivý byl,
a Brutus zajisté jest hodný muž.
Vy všickni viděli jste, kterak jsem
o Luperkaliích mu královskou
podával po třikráte korunu,
již třikrát odpudil. To vlády chtivost?
Leč Brutus dí, že vlády chtivý byl,
a bez odporu, jest on hodný muž.
Ját nemluvím, bych slova Brutova
chtěl vyvracet; jsem zde, bych mluvil jen,
co známo mi. Vy jednou všichni jej
jste milovali, ne bez příčiny:
nuž, co vám brání, po něm smutek mít?
O rozvaho, ku zvěře prchlas bludu,
a lidé potratili rozumu. —
Ó mějte se mnou strpení; neb jest
mé srdce v rakvi zde u Caesara,
i musímť přestat, než se ke mně vrátí.

— — — — —

I včera ještě světu bylo by

se Caesarovo slovo opřelo;
zde leží nyní, aniž nejchudší
se jemu nekoří. Ó pánové,
já kdybych k tomu hleděl, srdce vám
i mysl pudit ve vztek, bouření,
toť křivdu učinil bych Brutovi
a Kassiovi, kteří, jakož vám
jest známo všechněm, hodní muži jsou.
Však nechci křivdit jim; radč mrtvému,
sám sobě, vám bych křivdu učinil,
než křivdu mužům, již tak hodní jsou.
Zde blánka, na ní pečeť Caesara;
ji v jizbě Caesarově našel jsem:
toť jeho vůle poslední. Jen kdyby
ten odkaz uslyšeli občané
(jejž, odpusťež mi, nemíním zde číst)
i přišli by, a Caesara mrtvého
by rány líbali a šátky své
posvátnou jeho krví smáčeli;
ba žebrali by o vlas na památku,
a o něm, umírajíc, v odkazech
by zmínili se, svému potomstvu
co drahé dědictví jej zůstavíc.

— — — — —

O promiňtež mne, milí přátelé!
Mně nelze čísti jej, a nevhod jest
vám vědět, jak vás Caesar miloval.
Vy lidé jste, ne z dřeva, z kamené;
a kdybyste co lidé slyšeli
tu vůli Caesarovu, toť by vás
rozpálilo a vedlo v šílení.
Jest líp vám nevědět, že dědici
jste jeho; kdybyste to věděli,
ó což by asi z toho povstalo?

— — — — —

Zda chcete poshovět? mít strpení
Přenáhlil jsem se, že jsem vám to řekl:
strach mám, že mužům hodným ublížím,
jichž dýky sklaly Caesara; mám strach.

— — — — —

Tož nutíte mne, bych ten odkaz četl?
Obstuptež tedy tělo Caesarovo,
ať toho okáží, jenž odkaz činil.
Mám sestoupit? Dáváte svolení

— — — — —

Kdož máte slzy, připravte se nyní
jich procedit! Ten všichni znáte plášť:
mám na paměti posavád, když jej
byl Caesar na sebe vzal poprvé;
to v letní bylo večer, v jeho stanu
v den onen, když nad Nervy zvítězil.
Hle! zde jej projel dýkou Kassius;
hle, jak jej Kaska natrh zavilý!
Zde Brutus miláček jej probodl
a když svou ocel vyrval prokletou,
hle, kterak za ní šla krev Caesarova,
tož jako ze dveří se vyhrnouc,
by přesvědčila se, zda Brutus to,
jenž tak nerázně zaklepal, či ne.
Neb víte, Caesarovým andělem
že Brutus byl: ó suďtež, bohové,
jak převroucně jej Caesar miloval!
Bod ten přenejvíc příkrý ze všech byl;
neb šlechetný když Caesar spatřil jej,
an bodá též: tuť nevděk, silnější
než zrádců zbroj, jej zcela porazil;
i puklo srdce jeho veliké,
a pláštěm zahaliv tvář, u paty sochy
Pompejovy, po nížto celou dobou
krev srčela, pad Caesar veliký.
Ó jaký pád to, milí krajané!
Tu všichni padli jsme, vy, jako já,
kdež zaplesala zrada krvavá
nad námi. Ó vy nyní pláčete,
a znamenám, jak útrpnosti vrub
váš jímá cit: toť vzácné krůpěje.
Ó duše dobré! Jakž? vy pláčete,
šat raněný jen vidouc Caesarův?
Sem hleďtež! zde on sám, a jak vidíte,
od zrádců znetvořen!

— — — — —

Ó milí přátelé vy předrazí
ó nedejtež mi zachvátiti se
v tak přenáhlený příval zbouření;
ten skutek od hodných se mužův stal;
a jaké osobní jich příkoří,
jimž k činu vedeni, ach, neznámť já:
jsouť oni moudří, hodní mužové,
a neopominou vám důvodně
se zodpovídat. Nejsem přátelé,

já zde, bych uchvacoval srdce vám;
i nejsemť řečník, jakýž Brutus jest,
jsem, jak mne znáte, přímý, sprostý muž,
jenž rád mám přítele: to předobře
ti vědí, kteříž mluvit o něm vůbec
mi dovolili. Nemámť důvtipu,
ni slov, ni vážnosti a přednosu,
ni výrazu, ni moci řečnění,
bych lidskou bouřil krev: jen prostě mluvím
a říkám vám, co sami víte již,
i ukazuji rány drahého
vám Caesara, co usta ubohá,
ach němá, ubohá, by mluvila
na místě mém. Já kdybych Brutem byl,
a Brutus zas Antoniem, tož jiný
by byl Antonius, jenž mysl vám
by rozrejnil a po jazyku dal
do každé rány Caesara, až, hnuto,
by Říma kamení se vzbouřilo.
— — — —
Aj přátelé!
Vy jdete činit, aniž víte co:
čím Caesar lásky té si zasloužil?
Ach, vy to nevíte! nuž; říci vám
to musím tedy: — zapomněli jste
na odkaz, o němž jsem vám pověděl.
Zde odkaz; s Caesarovou pečetí.
Každému dává Říma měšťanu,
každému, drachem sedmdesát pět!
— — — —
A ještě víc: procházky všechny své
vám odkázal, besídky soukromé
i nově vysazené štěpnice
s té strany Tibru; zanechal jich vám
i vašim dědicům na věčné časy,
v obecné veselení, byste v nich
se procházeli a se bavili.
Toť Caesar byl! Kdy přijde takový?

§. 22. Jednota.

Jak při každém uměleckém vytvoru rozmanité částky v jeden celek se musejí spojiti, máli krásným slouti, tak i v spisu jakémkoliv při vší rozmanitosti částek *jednotu* celého spisu nechceme pohřešovati. (denique sit quodvis simplex dumtaxat. et unum Hor.

a p. v. 23.) Každý spis sestává ze tří hlavních částí, které vždy ústrojně spojeny nalézáme a ježto *úvodem*, *pojednáním* a *závěrkem* lze nazvati. Ačkoliv bychom tento zákon u všech druhů prosy a básnictví ukázati mohli, přestaneme na jednom toliko příkladě. Popisujemeli n. p. nějaký předmet, udáváme nejdříve ku kterému druhu věcí neb ponětí patří, potom jeho znaky vyčteme a konečně na dobré a zlé, ježto nám z něho vzejíti může, poukážeme.

Aby z těchto částek krásný celek vznikl, jest potřeba, aby:

1. Jednotlivé tyto částky nejen k celku nýbrž i k sobě v jistém poměru byly, co mnohokráte již věcí samou neb okolností osob, místa a času určeno bývá. Tak nesmí n. p. úvod neb závěrek řeči, prohledámeli k zdůvodnění, příliš dlouhým býti. Tuto vlastnost formy bychom *souměrnost* (symmetrie) pojmenovali.

2. Mluva buďiž ve všech částech věci vždy přiměřená a však stejné *barvitosti* (ton, färbung). Jestliže nás to uráží, když částky jednoho uměleckého díla od několika umělců provedené vidíme; nebude to menší vadou spisu, když za úvodem vznešeným a důstojným bude nepatrné a suchopárné pojednání o věci samé následovati; taktéž nestane se dílo naše příjemným, jestli jedna neb druhá část všechnu naši pozornost k sobě potahuje, čím ostatní rovně důležité své platnosti pozbudou.

§. 23. Tropy a figury.

Žádná řeč není na výrazy tak bohatá, aby se každé ponětí slovem zvláštním, úplně přiměřeným označiti mohlo. Jak mile lidé jednoho kmene seznali, že slova známá k naznačení ponětí nedostačují, užívali téhož výrazu k označení dvou podobných ponětí, a nazvali k. př. člověkem zatvrzelým toho, kdo se svého náhledu spustiti nechce, ačkoliv tvrdost vlastně jen věci do sebe mají. Tento spůsob mluvení, *přenešení totiž jmena jedné věci na druhou, jmenujeme tropus* (jinoznačné slovce, τρόπη. Cicero de orat. III. 38, 155.) Obyčejně takto něco nadsmyslného, duševního označujeme a sice tak, že nějaký abstraktní předmět konkretně podáváme, čím se mluva stává *smyslnou* (sinnlich) §. 14. a 15, 5. Vidíme ale když n. př. tvoření časoslova rozebíráme (nosívati, bějach), že duch lidský také jiným spůsobem věci nadsmyslné se snažil smyslně představovati, totiž formou zvláštní a věci přiměřenou. Chtěje n. př. ponětí nějaké důrazně pronesti, výraz, který ponětí označoval, mohl opakovati, čímž jiný spůsob mluvení vznikl, který jsme *slovesné figury* (vidy) jmenovati uvykli. Jelikož básník vždy k tomu přihlížeti má, aby nám své idey co možná smyslně podal, na-

cházíme obà spůsoby mluvení, tropy a figury, nejvíce v básních, ačkoliv ani prosa jimi neopovrhuje. Snadno nyní pochopíme, proč někteří národové, u kterých fantasie převládá, tropů a figur tak hustě užívají, (žalmy, básně Arabů), a proč přehnané neb hustě rozseté tropy a figury vadí.

§. 24. Metaforu, metonymie, synekdoche.

Tropy dělíme na:

1. *Metafory* (μετὰ - φέρειν, přenůška) když dvě sobě podobné ponětí mezi sebou se vymění, tak že význam jednoho slova na druhé se přenese n. př. I z těch mnozí se vyhostili, co tam se mnou se veselili.

Zvláště pěkné jsou metafory, ježto neživé věci jako živé představují n. př. ve skále se spící ohlas budí; umírá zvonů hlas; pláč větrů se ozývá. Přižloutlé listí tichou píseň pěje.

Vždy musí ale metafora od věcí známých vzata býti, a sestáváli z více slov, musejí všecka slova k tomu obrazu dobře se hoditi, neb jak říkáme metafora má *stálá* býti. Překládámeli z jednoho jazyka na druhý, tu zvláště zapotřebí, abychom metafory dobře převedli, neb se v nich jeví duch jazyka a spůsob, jakým národ svět pojímá. Srov. §. 18, 2.

2. *Metonymie* (μετὰ - ὄνομα, přejmenování) povstává, když slova neb ponětí, která v nějakém příbuzenství stoji, se vyměnují.

Takového příbuzenství stává mezi předešlým a následujícím (antecedens pro consequenti), mezi znakem a věci (signum pro re signata), mezi výsledkem a příčinou (effectus pro causa), mezi látkou a věcí z ní zhotovenou, mezi majitelem a jeho majetkem (possessor pro possesso), mezi místem, časem a věci v nich obsažené (continens pro contento).

N. p. vzhůru bratří! zbrojme páže; to i tebe zahubí Morana divá; vša Praha mlčie; Morena jej sypaše v noc černu; již na něm roste trávníček; trideset jich otide k otcem; kdež jest poklad váš, tuď bude i srdce vaše; kníže obleče se v smutek; uvedli byste šediny mé do hrobu; ptej se na dni staré, kteříž byli před tebou.

3. *Synekdoche* (σὺν-ἐκ-δέχομαι, přímínka) jest přenešení slova pro spojení vnitřní, když totiž jedno ponětí jest dílem druhého. Takového spojení stává mezi celkem a části, mezi rodem a druhem a t. d. Dobré jest, vlastní střechu míti; běží mu o hrdlo; pochoval jsem otce; kolik hlav, tolik smyslů; my smrtelníci.

§. 25. Figury slovesné.

Figury slovesné, obzvláštní prostředek, jimžto ponětí pod smysly se klade, (§. 23) dělíme na figury *slovné* (wortfiguren) a figury *věcné* (sachfiguren).

Figury slovné se tím liší od figur věcných, že hned jími býti přestanou, jak mile slova přestavíme neb zaměníme.

Nejobyčejnější druhy figur slovných jsou:

1. *Opakování* jednoho slova, které dle rozličného místa, na kterém se slovo opakuje, sluje:

Anaphora (repetitio, opakování začátku). Vstachu voje, vstachu k vojně, vstachu na kniežece slova. *Rkp.* Tolik krásy, tolik lesku, mni uzříti jen v nebesku. *Erb.* Jeho vzduchem jsem dýchal, jeho paprskem se hřál, jeho mocí žil, jeho dobrotou se radoval. *Marek.*

Epiphora (conversio, souvrať) opakování slova na konci více vět: Z které doby svornost v obci přestala, víra přestala, přízeň přestala, obec přestala. *Cic.*

Symploke, (complexio, sousnova) spojení obou výše vyčtených figur: Hoří dva ohňové, dva ohňové tuto hoří. *Erb.* Letí, letem ptáka letí. *Erb.* Planou ohně, jizba plane. *Erb.*

Epizeuxis (geminatio, zápětnosť) důrazné opakování téhož slova: Vzad, vzad, strach i jim by ze vša lesa. Rkp. Za mnú, za mnú chrabro na polany. *Rkp.* Za mnú, za mnú, koho vy žižň trápí. *Rkp.* Půjdu, půjdu z toho kraje. *Erb.*

2. *Polyptoton* (tradnctio, mnohopádnosť) opakování téhož slova s nějakou proměnou: Byť jakkoli byl kdo šťastný, šťastní jsme nebyli všickni. *Marek.* O peníz penízem zvoní. *Erb.*

3. *Polysyndeton* (mnohospoječnosť) opakování spojky, aby se rychlost děje, neb hromadění věci naznačilo: Nižádného prava, ani přísahy ani viery držie. *O čtyř. ctnost.* Caesara i věci denně, i čas, i smýšlení lidu, i jakž se mi zdá, jeho přirozenost laskavějšího činí. *Cic.*

4. Opáčná figura téhož významu jest *asyndeton* (bezspoječnost, bezvaznost.) N. p. A za touž příčinou bázeň Boží počátkem, kořenem, studnici, pramenem, korunou moudrosti se nazývá. *Kom.* Rychle přineste zbroj, střely dejte, na naspy vylezte, nepřítel je tu. *Virg.* Marek Tullius drží, že hejtman vojska tyto čtyři věci z potřeby do sebe mieti musí, totiž: umenie válečné, mužnost, vzácnost, štestie. *Řehoř Hrub.*

5. Jak tato figura zamlčením spojky povstala, tak i *přetržka* (interruptio) a *zamlčení* (aposiopesis, reticentia) vypuštěním některé částky řeči povstávají.

Přetržení: Mám jíti? Mám zůstati? Kyne mi! Kam? Nejdu za tebou.

Zamlčení: Což takováto-li odvaha již vaše pojala plémě, mého že bez velení, větrové zem i oblohu vesměs
míchat a tak vlnobitnou smíte prováděti bouři?
Vás já — než potřebí zdvížené vlny rovnati dříve. *Virg.*

6. ***Paronomasia***, (annominatio, hra ve slovích). N. p. nejsou vůdcové, ale svůdcové; pokrytci budou časem odkrytci; mladost, radosť.

7. ***Climax*** (gradatio; postup k většímu, stupňování): jablko také a berlu sú zlámali, zrušili a dokonce všecky ty věci skazili. *Letop.*

Tělo jeho slábne víc a více,
smrť se blíží na perutech míru;
ai tu kmet, jenž bojoval pro víru,
zhasiná co dohořelá svíce
usta ješte jen zašeptnou mdle:
pohřběte mne tam u skály mé. *Marek.*

8. ***Anticlimax*** (postupování k menšímu, sestupování), jest opak předešlé figury.

§. 26. Figury věcné.

Věcné figury jsou tyto:

1. ***Otázka*** (interrogatio), na kterou mluvící přímé odpovědi nežádá, spíše takým obratem řeči pozornosť posluchačů vzbuditi chce: Odkuď přijde nám tato známosť? kdo nám poví o dnů budoucích podobě, kdo nám o ně poradí? *Marek.* Kdož by se byl o mne zasadil proti zlostníkům? kdoby se byl za mne postavil proti těm, jenž páší nepravosť *Žalm.*

2. ***Zvolání*** (exclamatio) co výraz podivení: O jak krásný jest tento svět Boží! co jsou bídy a neřesti života proti tomuto nesmírnému moři radostí, v nichž plaveme! jak veliká jest tvá moc. *Kollar.* Aj, jak jest to dobré, a jak utěšené, když bratří v jednomyslnosti přebývají. *Žalm.*

3) ***Prolepsis*** (occupatio, samonamítání, řeči předchvácení) když řečník sám namítne a odrazí, co by se namítnouti mohlo. N. p. Mohl by mi tedy snad někdo namítnouti: Sokrate, jaké jest to tvé jednání? odkuď ti vzešlo toto podezřívání? . . . . a já se vynasnažím vám ukázati, co to jest, ježto mi toto jmeno a toto podezřívání spůsobilo. *Plato.* Ale řekne někdo: Kterak vstanou mrtví? v jakém pak těle přijdou?

4. ***Praeteritio*** (pomíjení, pominutí) když pravíme že zamlčeti chceme něco, a předce se o tom zminíváme. N. p.

Nebudu mluviti o líbezných vlastnostech, kteréž znamenaly jej a dělaly okrášením obce; toliko jedno smím napomenouti vám: stálost jeho v přátelství. *Jung.* Nechci opisovati života i charakteru jeho; ctnosti toho občana tak známy jsou, že netřeba připomenouti jich. Řeknu toliko, že on oslavil svět v takových letech, ve kterých člověk může ještě kochati se všemi příjemnostmi života; ale zralý zkušeností, zná již i všecky jeho povinnosti. *Jung.*

5. ***Correctio*** (ἐπανόρθωσις, napravení, odvolání) když povědíce něco, zase jako odvoláváme a napravujeme: Neuctíti otce, hřích jest, nýbrž co dím hřích? — nešlechetnosť veliká jest. *Kom.*

6. ***Apostrofe*** (apostrofa, obrácení řeči jinám) když k někomu nepřítomnému, neb věcem bezdušným řeč obrátíme:

Aj Vletavo, če mútíši vodu
če mutíši vodu strebropěnu?
za tě lutá rozvlajaše búřa. *Lib. súd.*

Hoj, ty štědrý večere,
Ty tajemný svátku!
Cože komu dobrého
Neseš na památku? *Erb.*

Poutníče neznámý v hábitě šerém,
S tím křížem v ruce na dlouhé holí,
A s tím růžencem — kdo jsi ty kolí,
Kam se ubíráš nyní pod večerem? *Erb.*

7. ***Prosopopoeia*** (zosobení, zosobování) když věci bezživotné neb nadsmyslné v řeči co mluvící uvádíme:

Kakobych jáz vody nemútila,
kegdy sě vadita rodná bratry,
rodná bratry o dědiny otnie. *Lib. súd.*

8. ***Perifrase*** (opis) udává jednotlivé známky předmětu, čím se tento stává smyslnějším. Vznešená jeslit perifrase v odě:

Buď vůle tvá! ty jenžto přesahuješ
s nadhvězdných stánů světa končiny
a lásky okem po nich obživuješ
i valnou šíř, i tajné hlubiny. *Čelak.*

9. ***Antitheton*** (protiklad) činí věc kladením znakův jedněch proti druhým jasnější: Člověk dvou světův jest, postaven jsa uprostřed mezi oběma. S jedné strany spřízněn jest s zvířaty lesními . . . s druhé strany sbratřen jest s bytostmi vyššími . .

On není k tomu, aby pouze zvířetem byl, aniž aby pouze duchem byl, i hřešil by proti přirození svému, kdyby smyslnosť nad rozumností vítězství postoupil, a jen tehdy zajisté v člověku a člověkem zjevuje se lidská důstojnosť jeho a vyšší původ, když po stupních dokonalosti jda vždy výše vystupuje a na každém kteréhož dostoupil, stupně moudrosti a ctnosti, své vlastní a svých bližních blaho rozmnožuje a utvrzuje. *N. Sl.*

10. Přirozené výrazy citův jako *zapřisahání, proklínání* a *zvolání* (2) ježto společným názvem pathetické figury jmenujeme.

Aj ty vraže, běs v tě!
čemu ty našu krev piješi? *Rkp.*

Skrz nebesa prostírám ej! hlavu já svou
a skrz neskonalost své rámě, a dím: jsem věčný!
I přisahám, synu, tobě: volím odpustiti hříchy. *Klopst.*

11. ***Přirovnání*** (comparatio) a ***podobenství*** (similitudo) jimžto společné jest, že dvě věci setavují, aby jedna druhou objasněna byla. §. 37, 5.

Srazistě tu obě straně,
jakžby les v les sě valil,
jak blesk hroma po nebi,
tako blesk mečev. *Rkp.*

Jako zora po jutrě sě sěje
kehdy nad mrkavy šumy vzníde;
tako sě dci kublajeva cháma
rozenú i strojnú krású sěse.

Jak mrak černý, tehdy ledem hrozí
posúti úrody tučných polí:
tako by roj slyšán ot daleka. *Jarosl.*

12. ***Hyperbole*** (nadsázka) věc nad víru zvětšuje: V pustinu obratím hory i pahrbky a všelikou bylinu jejich usuším a obrátím řeky v ostrovy a jezera vysuším. *Izai.*
Hory a doly zaplakaly. *Erb.*

13. ***Ironie*** (opáčné mluvení) když slovo do protivného smyslu se přenese, jako:

Zde s Bruta svolením i druhých všech
(a Brutus zajisté jest hodný muž
i všichni druzí hodní muži jsou)
přicházím řečnit k pohřbu Caesara.

14. Sem lze též vřaditi ***sarkasmus*** (jízlivý vtip) trpké smání se umírajícímu;

Tedy pojdi s tímto poselstvím
k otcovi Pelejovci, jemuž ty skutky nepěkné
odrodilého Neoptolema vyprávěti pomni; umři nyní! *Virg.*

Tyto poslední tři figury někteří též tropy zovou. Některé jiné figury najdeš §. 47, 72.

§. 27. Úměr řečnický.

Smyslnost se ve mluvě posléz objevuje co *úměr řečnický* (numerus oratorius) §. 14, jimžto se rozmanité částky v jeden krásný celek spojují. Úměr řečnický, jemužto se arciť pravidly přiučiti nelze, zakládá se v rozměru vět a částek jejich k sobě náležejících, kterýž rozměr se k stejnosti blíží (Cic. orat. 66. de oratore III. 44.) Úměr řečnický se tím od rozměru básnického líší, že nesestává z pravidelného opakování stop metrických, nýbrž v příhodném spojování stejných a rozličných stop. Není lepšího pravidla než: rozebírej dokonalé periody výtečných spisovatelův a čti je na hlas, abys úměru řečnickému se naučil. Že zvláště v řečech jej nalezneme, netřeba podotknouti, an jej řečnickým jmenujeme. N. p. Ač lehkomyslný zneváživ si darův božích, těch zástav prozřetelné lásky k pokutě své zloupený, a blaha zbavený o chudobě a nuznosti stojí, čím se honositi nemaje; ač nespokojenec skoupostí Boha štědrého viní, a spurný světahromce drzím čelem proti nebi reptá, že neobmezené žádosti sytost darův, moci a zboží nepřišla; tedy aspoň nám, jsmeli povážliví, vděční a dobromyslní z paměti nevyšlo, kterak nesčíslné množství dobrodiní, darův a radostí tímto minulým rokem na nás milostivě bylo vylito, a nad zásluhu a hodnost Bohem otcovsky jsme byli obmýšlení. *Marek.*

§. 28. Rozvržení prosy.

Přihližímeli k spisovateli, látce a formě, v nížto látka podána jest, můžeme rozsáhlý obor prosy takto rozřaditi:

I. Mluvímeli s osobami jinými neurčitými, věc buď
popisujeme: *popis*, neb
vypravujeme příběhy
jednoho člověka: *životopis*, neb
národů a lidí: *dějepis*, aneb
poučujeme: *pojednání, spisy vědecké.*

II. Můžeme s jinými určitými osobami jednati
oustně: *řeč*, neb
písemně: *listy*

můžeme ale také sami sebou mluviti když jsme rozčilení: *monolog.*

III. Spisovatel uvádí dvě neb více osob mezi sebou rozmlouvajících čím *dialog* vzniká.

§. 29. Popis, beschreibung.

Popis jest udání částí a znaků nějakého předmětů. Můžeme věci popisovati ježto se v prostoru nacházejí, aneb v posloupnosti časů se události. Buď přestáváme na pouhém vyčtení částí a znakův předmětu, aneb také dojem popisujeme, jaký na nás věc sama učinila. Málo kdy popis sám o sobě se vyskytuje, obyčejně bývá část nějakého obšírnějšího historického neb řečnického výtvoru, když nám spisovatel neb řečník budovy, krajiny, mravy a obyčeje rozličných národů líčí.*) Jestliže více city, věci samou v nás vzbuzené, v popředí stavíme nazývá se tento spůsob popisu *líčením* (schilderung.)

§. 30. Vypravování, erzaehlung.

Vypravování vyčítá události buď jednotlivého člověka neb národů a lidí, a nazývá se:

Biografie, životopis jestli nám celý život některého člověka tak představuje, že jej nestraně oceniti můžeme. Má tedy spisovatel zvláště spůsob myšlení a jednání člověka vylíčiti a spolu ukázati, odkud povstal, kterak se ve všech činech doma i vně objevoval, vůbec jak se ta osoba tím co byla, buď sama sebou, buď skrze jiné stala.

Popisujeli spisovatel svůj vlastní život nazýváme ten spis ***autobiografie*** (svéživotopis.)

Podáváme-li řeči a skutky člověka takovým spůsobem, že z nich vnitřní povahu jeho jasně seznati můžeme, máme ***povahopis*** (charakterzeichnung). Každý takový povahopis bývá jednou hlavní ideou proniknut, poněvadž každým člověkem, který postavením svým vyniká, nějaká idea vládne, kterou jedenkráte provesti doufá. Proto každá dokonalá biografie osoby historické nevyhnutelně povahopis v sobě zavírá.

Můžeme ale také řeči a skutky, které u jistého druhu lidí nalezáme v jeden celek spojiti, tak že místo mnohých sobě podobných lidí takřka jednoho popisujeme n. p. povahopis lakomého.

---

*) Cf. §. 22.

§. 31. Dějepis, geschichte.

Vypravování činův a dějů jednotlivých národů, států neb celého lidského pokolení sluje dějepis (geschichte). Vypravování dějepisné má vynikati zřetelností, chladným pozorováním věcí, prostotou a krátkosti, pravdivostí a nestrannosti. ***Pragmatickým*** se nazývá vypravování, když vnitřní souvislost události, jejich příčiny a následky, jak skrze jednající osoby v jistém času a místě se vyvinuly, jsou udány. Toto vypravování nesmí smyšlené býti, nýbrž na proskoumání a ohledání historických pramenů, listin zápisků a t. d. se zakládati. Podle předmětu dělíme dějepis na:

1. ***zvláštní*** (specialgeschichte) a sice
   politický národů a států,
   náboženský neb církevní,
   literatury a řeči,
   vzdělání lidského, obchodu, průmyslu.
2. ***všeobecný*** celého lidského pokolení.*)

§. 32. Pojednání, abhandlung.

Pojednání udává poměr v jakém nějaký předmět k nám stojí. Popsání a vypravování představují věci a proměny na věcech buď v prostoru buď v času; pojednání má ale poměr nějaké věci k člověčenstvu naznačiti. Píšícím tedy pojednání má na tom záležeti, aby o poměru věci, ježto co pravdivý seznali, také jiné přesvědčili, čehož jen tenkráte dosáhnou, když ukáží, že ani zdravému rozumu ani zkušenosti neodporuje. To to můžeme buď ***vědeckým*** neb *prostonárodním* spůsobem ukázati.

Vycházíme-li od ponětí jednoduchých a vět základních, a sestupujeme-li vždy nové z předešlých vyvinujíce k tomu, co ukázati chceme, jest to spůsob ***vědecký*** neb ***soustavný*** (systematisch).

V každém pojednání o jednom toliko předmětu lze mluviti a každé uchýlení od předmětu musí se zase k věci navrátiti, tak že se spíše co vysvětlení hlavní myšlenky ukáže.

Úvod pojednání buď se vztahuje k náhledům našich odpurců, buď důležitost a platnost našeho předmětu připomínáme.

Důvody váží pojednání prostonárodní buď z domyslu buď z dějepisu a zkušenosti; uspořádání ale a spojení důvodů bude se těmi pravidly říditi, ježto v §. 37, 38 vytkneme.

Závěrek často obsahuje krátké opakování důvodů, z nichžto vysvítati má, že to, co jsme dokázati chtěli, pravdivé jest a končí tím, že to k praktickému životu potahujeme.

---

*) Cf. Anthologie od Jirečka str. 198.

§. 33. Řeč, rede.

Druhy prosy, ježto jsme až potud vyčtli, vztahují se k mohútnosti poznávací §. 10; nepřestáváme ale vždy na tom, aby věc toliko poznána byla, mnohokráte si přejeme, aby i posluchač byl přesvědčen, že předmět v pravdě takým jest, jakým jsme my jej býti seznali. Tímto úmyslem vedeni jsouce, musíme také v *mohútnost čítí* působiti, neb jen takto posluchače pro věc získáme. Poněvadž ale na mohútnost čítí zároveň ale také na *vůli* jen pomocí řeči účinkovati můžeme, bude zajisté mluva naše smyslnější a obraznější, než když k tomu pouze přihlížíme, aby posluchač o věci přesvědčen byl. Stojiť tedy tento druh mezi prosou a básnictvím maje s každým něco společného. Slovo *řeč* zde bereme v užším smyslu slova co výtvor výmluvnosti, v nižto naše náhledy a myšlenky takovými slovy pronášíme, aby posluchač pohnut a o věci přesvědčen byl. *Výmluvnost* jest ale spůsobilost náhledy a myšlenky o nějaké věci pronésti, aby posluchač poučen, přesvědčen a pohnut byl.

§. 34. Druhy řeči.

Dle předmětu dělíme řeči na: *duchovní* a *světské*.

Světské mohou býti: *politické* o záležitostech státu, *vojenské* zvláště ve spisech řeckých a římských klassiků, *soudní* když se buď obžalovaný hájí buď někdo viní z nějakého přečinu, *akademické* o předmětech vědeckých, *pohřební* a *pochvalní* (panegyricus) k oslavení osoby neb události znamenité.

§. 35. Části řeči.

Řeč, rozsáhlejší ústrojný celek, který všem zákonům krásy vyhověti musí, skládá se z *tří* částí (§. 22). Ty části jsou: *úvod.* (exordium), *pojednání* kde řečník dílem dokazuje, že předmět, o kterém jedná, pravdivý jest (confirmatio), dílem námítky odpůrců odráží (refutatio) a *závěrek* (epilogus). Poněvadž ale řeč jest ústrojný celek, nesmí žádná z těchto částí o sobě státi, aniž n. p. úvod takový býti, aby se bez proměny i k jiné řeči hodil.

§. 36. Úvod.

Úvodem si musí řečník náklonost a pozornost svého posluchačstva získati, a se vším je seznámiti, co mu věděti tře-

ba jest, tedy časem, místem a jinými okolnostmi, za kterých se věc děla. Někdy vhodnou průpovědí neb historickou události započne řečník, někdy hned k věci samé přistoupí. Úvod nesmí také v poměru řeči příliš dlouhý a rozvláčný býti. Jak nepodobné jsou úvody řeči vidíme n. p. u první řeči Ciceronově proti Katilinovi: „Quousque tandem" porovnáme-li ji s řeči výše položenou: Ó přátelé, rodáci a t. d. str. 13.

Vhodného přechodu (transitus maior) užívaje přistoupí řečník k *předložení* věci (propositio), o které jednati chce. Budeli řeč obšírnější, nelze se též bez *rozvrhu* částí (partitio) obejíti. V rozvrhu musejí části věci v přirozeném pořádku a úplně podány býti. Tak n. p. Sokrates ve své řeči obranné hned na začátku druhé kapitoly zřejmě udává, v jakém pořádku osočování vyvrátiti chce. Taktéž Cicero ve své řeči „de imperio Cn. Pompeji" II, 6. praví: primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum.

§. 37. Pojednání.

Nejdůležitější část řeči, která posluchače přesvědčiti má jest *pojednání*, ježto z důvodů buď dokazovacích buď vyvracovacích sestává, mnohokráte ale oba druhy důvodů v sobě zavírá. ***Důvodem*** jmenujeme větu, jížto rozumný člověk o pravdě nějakého náhledu přesvědčen býti má. Důvody mohou buď z ***domyslu*** neb ze ***zkušenosti*** neb z ***dějepisu*** brány býti.

Nejobyčejnější spůsoby důvodů jsou:

1. ***Rod*** a ***tvar*** (genus et forma). Rodem jmenujeme to, co množství rozličných věcí společným jest, n. p. člověk jest rod, chlapec, jinoch, muž kmet jsou tvary.

Zavíráme takto: člověk jest smrtelný, tedy i chlapec, jinoch a t. d. jsou smrtelní. Ne vždycky ale co o tvaru platí, celému druhu přiřknouti můžeme.

2. ***Příčina*** a *účinek* (causa et effectus). Důležitostí účinků nabývá i příčina své důležitosti. N. p. Ano, jaro jest hlasatelem slávy boží, božích nejvznešenějších vlastností a dokonalostí! nebo ono boží velikost a všudy přítomnost, boží lásku a dobrotivost lépe zvěstuje nežli nejvymluvnější řečník. Utěšené divadlo přírody, které ještě před několika týdny žádná zemská moc, žádné lidské umění vyvésti a ustrojiti v stavu nebylo, stojí nyní v celé kráse a spanilosti před našim radostí opojeným zrakem. Nechť by oko naše na tom čistém a jasném světle spočívalo, jenž nyní své letíce mezi nebem a zemi rozšiřuje, nechť by se s libostí a s posilněním na té mladistvé zelenosti bavilo, která co stkvostný čaloun louky a nivy ozdobuje; anebo

nechť by se na tom ušlechtilém kvítí páslo, které v barvě nevinnosti a studu po zrostlinách a stromích rozlité jest: všudy nalézáme šlepeje všemohoucnosti, která síly a skutky celého pokolení lidského převyšuje. *Kollar.*

3. ***Výčet*** (enumeratio.) uvedení částek nějakého celku. N. p. Nevinné jeho pacholectví, čisté jinošství, statečné mužství, stáří dobročinné a klidné; všechen život jeho svatý a slavný *Jung.*

4. *Přirovnání* (comparatio) sestavení dvou věcí pro nějakou shodu. Můžeme ale buď stejné se stejným, neb větší s menším neb menší s větším porovnati N. p. Kdyby někdo, německy káže, v němčině francouzského neb jiných národu spůsobu vyjádření užíval, kterak mu lidé v tom neb jiném jazyku nezběhlí porozumí? I nelzeť býti jinak tomu, jenžto Čechům káže, mísí v češtinu spůsoby mluvení německé. A pakli ku příkladu knihy z frančiny přeložene do němčiny aneb na opak, jelikož s duchem jazyku překladatelovu vlastním přeloženy nejsou nesrozumitelné bývají čtenáři učenému: kterak může česká řeč cizím jazykem zapáchající býti srozumitelná posluchači neučenému? *Rautenkranc.*

5. ***Podobenství*** (similitudo) aby jakost jednoho předmětu v jakosti druhého poznána byla. *Přírovnání* může se také týkati nepodobných věci, které v jednom toliko článku se shodují (tertium comparationis), *podobenství* jen věcí podobných: Jako supové létávají na pastvu k mrchám smrdutým pomíjejíce mnoho luk, mnoho veselých a vonných polí, a jako mouchy zvykly pomíjeti míst na těle zdravých a toliko na vředích sedati; tak závistivý šlechetných života skutkův a věci vzacných od lidí dovozovaných nechajíce toliko na vadách lidských se zastavují. *Řehoř Hrub. z Jel.*

6. ***Příklad*** (exemplum) a ***svědectví*** (testimonium) doklad skutkův neb slov něčích. Svědectví jsou proto tak pádné důvody, poněvadž uvedením slov některého muže slovútného, úcta, obdivování a láska, jižto k němu snad chováme znova probuzeny bývají. V rečech duchovních nikdy nemají svědectví ze svatého písma a otců svatých scházeti. N. p. Podívej se na příklady božské mocnosti: Den se mění a v noci umírá a v temnostech jako pohřben bývá; s ním pochována bývá poctivost světa a všecko, co jest na světě, od temnosti se zakrývá; všecky věci mlčí a jako by mrtvé byly, v pokojí odpočivají a tak svět světla ztraceného želí. Však zase svou okrasou, s bohatstvím, s sluncem, takový jako minul, se rozsvětluje a noc, kteráž jej umořila, poráží; temnosti, kteréž jej jako pohřebily, rozhání, jsa sám všeho dědicem dotud, dokudž zase noc se svým

přirozeným houfem se nenavrátí . . . . Pročež těch všech věcí jednostejná proměna návěští jest a zřetelné svědectví vzkříšení z mrtvých. — Nebo maje se navrátiti do slávy otce svého nebeského, nejprvé zajisté (vedlé svědectví sv. Pavla) ustanovil některé apoštoly, některé pak proroky a jiné evangelisty, jiné pak pastýře a učitele k vyplnění svatých skutkův, k služebnosti a k vzdělání těla Kristova. A o těch také mluveno jest, již ne skrze proroka neb anděla, ale skrze jeho vlastní ústa toto: Kdož vás slyší, mne slyší, a kdož vámi pohrdá, mnou pohrdá.

Tomáš Bavorovský.

7. Obyčejně *rozličné okolnosti* místa a času, prostředky, jimiž věc vykonána, a spůsob, jakým provedena byla, nabývají moci dokazovací. Staří při vyšetření okolností užívali tohoto verše:

Quis, quid, ubi, quirbus auxiliis, cur quomodo, quando?
Kdo, kde, co, kým, kolikrát, čím, proč, jako a kdy dělává?

Mnohdy řečník, dříve než rozvržení udá, tyto otázky objasní spoje všechny v jeden celek, který staří *vypravováním* (narratio) jmenovali a mezi úvod a předložení neb rozvrh kladli, jak v Ciceronově řeči pro T. Annio Milone lze viděti IX, 25 — XII.

§. 38. Formy důvodů.

Nahromadí-li řečník takových a podobných důvodů, nabyl tím takořka teprva jen látky potřebné, která ve formě přiměřené podána býti má. Nejobyčejnější formy, v nichžto řečníci své důvody uvádějí, uvykli filosofové zvláštními názvy označiti. Jsouť tyto:

1. *Syllogismus* (sousudek), který ze tří částí sestává a sice:

propositio maior (návěst hořejší),
propositio minor (návěst dolejší),
conclusio (rozsudek). N. p.

Všeho, co nám škodí, máme se varovati,
velký žal nám ale škodí,
tedy se ho máme varovati.

Přidá-li se k prvé neb druhé větě dokazovací věta, může syllogismus ze čtyř i pěti částí sestávati.

Všeho, co nám škodí, máme se varovati.

Jest dost škodlivých věcí, jimžto se při vší obezřetnosti ledva vyhneme.

Velký žal nám ale škodí, poněvadž obmezuje naši tělesní i duševní činnost, proto se ho máme varovati.

2. *Enthymema.* (zámlka), ježto se od syllogismu vypuštením jedné z dvou předcházejících vět liší. Smíme však jen tu větu vypustiti, kterou snadno doplniti lze. N. p.

Dějepis nám poskytuje mnoho příkladů pro život,
proto se mu pilně učiti máme.
Tu chybí návěst hořejší; ve příkladu ale
Všickni lidé jsou smrtelní,
tedy i Václav umříti musí,
chybí návěst dolejší.

3. *Inductio* (výčet) povstává, když z více podobných připadů neb příkladů něco zavíráme. Tento spůsob důvodů zvláště se hodí při důvodech v §. 37 pod č. 1—4 vyčtených N. p.

Jestli že kůň nejvýbornější jest, který nejrychlejší a nejbujnější; víno to, které jest nejlepší: člověk také nejušlechtilejší jmín býti musí ten, který ctností jest nejvýtečnější. *Jung.*

4. *Dilemma* jest úsudek ze dvou vět neb ponětí sestávající, jímžto protivníka tak sevřeme, že míníli jednomu se vyhnouti, nutně na druhý narazí, pročež jej i syllogismus cornutus nazývají. N. p. mučení podezřelých lidí děje se, buď aby se vyznali, nebo spoluvinníky projevili, aneb trestáni byli; trestati je, dokuď na ně zločinství není dokázáno, jest proti spravedlnosti; vyznání zločinstva a spoluvinníků nejisto, protože z bolesti i nepravdivé zločiny vyznávají: tedy nesluší je mučiti.

Pravé dilemma nemůže odraženo býti, ale nepravé se může odraziti, buď že jedna částka se upírá, buď že něco třetího se navrhne, aneb že rozsudek proti odpůrci obrátíme, jak následující příklad okáže. Protagoras učil kohosi darmo řečnictví, s tou výmínkou, až první při vyhraje, aby mu zaplatil. Učeň nevedl nižádné pře. Protagoras žaloval jej a takto důvodil proti němu: Nechť vyhraješ nebo ne, musíš mi platiti: vyhraješli, zaplatíš podle úmluvy mezi námi; nevyhraješli, podle výroku soudců zaplatíš. Učeň obrátil to tak: Ano nebudu platiti, nechť vyhraji nebo ne; vyhraji-li nezaplatím podle výroku soudců, nevyhraji-li, nezaplatím podle úmluvy naší.

5. *Sorites* (závěrek hromadný) jest vícero syllogismu stažených, počtu řetězovému se podobajících, an vždy výrok předcházející věty se stává podmětem následující a poslední výrok se s prvným podmětem spojiti dá. N. p. Vše, co dobrého jest, o to státi jest; oč ale státi jest, to schvaliti třeba: co chválíš,

to chvalitebno jest. Dobro tedy vždy chvalitebno z toho následuje, že co šlechetného jest, to samo dobré jest.

§. 39. Rozvedení.

Ačkoliv důvody v §. 37. uvedené a ve formu jak jsme v §. 38. vyložili opravené již sami o sobě posluchače tak dojímají, že jsou-li jinak pravdivé a k věci přináležející, jej přesvědčiti musejí, bude řečník vždy k tomu přihlížeti, aby také svou úpravností mysle dojali. Totoť se ale stane rozvedením, ježto se

1. na *hromadění* důvodů, a
2. na *zrůstání* řeči zakládá.

Toto rozvedení nesmí v ničemné hromadění slov zabíhati, aniž důraznost a vážnost myšlenek nepříhodnou rozvláčností zlehčovati, nýbrž vysvětlení a znázornění ponětí nápomocno býti.

Vysvětlení se ale věcí dostane, když výměry (definitiones) neb části předmětu co možná úplně vyčteme, příčiny a účinky udáme; porovnáním ale a podobenstvím, příklady a protiklady bude předmět názornějším. *Výměr* (definitio) jest udání znakův ponětí, kterými se ono od jiných rozeznává. Jest buď *vědecký* neb *řečnický.*

§. 40. Sestavování důvodů.

Posléz učiníme předpisu Quinetilianovu zadost (oportet orationem crescere), když netoliko důvody hromaditi, ale i tak pořádati budeme, aby vždy důvody vážnější následovali. Toto postupování od menšího k většímu jak u věci tak v mluvě musí se v celé řeči jeviti. Taktéž sluší šetříti pořádku obvyklého při sestavování důvodů, aby důvody dokazovací prvé místo měli, a důvody, jimižto náhledy odpůrců odraziti chceme, následovaly, avšak nesmíme zapomenouti, *že* oba druhy důvodů společně můžeme uvozovati. Důvody dokazovací nazývali staří společným názvem *confirmatio*, vyvracující důvody *refutatio.* Námítky a náhledy odpůrců můžeme vyvrátiti, když ukážeme:

1. že jsou nepravdivé,
2. že se z nich něco nesmyslného neb dokonce nebezpečného vyvesti dá,
3. částečně je odrazíme, jestli jednu část důvodu pravdivou býti připustíme, druhou ale vyvrátíme.
4. Omlouváme to, co se zapříti nedá.
5. Odpírající výroky výtečných mužů soudným rozumem skoumejme, neb vždy rozum výše stojí než výrok jakkoli výtečného muže.

6. Výroky lze také snadno vyvrátiti, když ukážeme, že se z nich něco jiného vyvésti dá, aneb že jindy tito mužové jináč soudili.

§. 41. Závěrek.

Poslední část řeči *závěrek* (epilogus) též ze tří dílů sestává.

Jestli totiž řeč byla obšírnější, bude dobře když řečník důvody v pojednání vyložené zkrátka ještě jednou uvede; co staří nazývali ἀνα κεφαλαίωσις, *recapitulatio, ohlavení částek.* Tímto se řečník zase k předmětu samému vrací. Takto pravdu dokázav aneb bludné náhledy vyvrátiv, bude posluchače napomínati aneb varovati, čím teprva řeč k užitku posluchačovu obrácena bude.

§. 42. Listy.

List (psaní, epistola) jest řeč psaná ku vzdáleným osobám. Píšeme ale buď jedné buď více osobám, a podlé toho a látky musí i list uspořádán býti. Zajisté bude list k přátelům jiného rázu než list k neznámým neb vznešeným osobám, jiného spůsobu než list poučenlivý, a opět jiného těšící. Ostatně jsou listy látkou a formou tak rozmanité, že se všeobecná pravidla jen naznačiti mohou, neb i vědecké pojednání v spůsobu listu podáno býti může. Přihlížejíce k starému pořekadlu: „littera scripta manet“ dobře rozvažme, co a komu psáti chceme, a bedlivě se všech poklesku mluvnických vystříhejme, neb jen v mluvě obecné, kde nám tolik času k uspořádání myšlenek popřáno není, lehčeji je sneseme. Nejlépe se slohu listovnímu obcováním s osobami vzdělanými přiučíme, při nichžto již v obyčejném životě uhlazenost mravů a řeči lze spatřiti. I zevnější forma listu jako: nápis, oslovení osoby, které píšeme, obálka a t. d. požadují velkou obezřetnost, nechcemeli se nějakého poklesku dopustiti.

§. 43. Monolog (samomluva).

Monolog vždycky nějakou rozčíleností mysli bývá vyveden, neb jen tenkráte samí s sebou mluvíme, když duch náš předmětem nějakým tak zoujat jest, že věci mimo jsouci ani neznamená. Patrno, že mluva musí všeho řečnického uhlazení prosta býti; taktéž by periody vadily. Píšíce monolog, který vlastně v básních dramatických na svém místě jest, vpravme se úplně ve stav toho, jejžto co mluvícího uvádíme. Budiž to tedy osoba určitá, jejižto charakter, spůsob myšlení a jednání

jako i okolnost, v nížto se nachází, bychom snadno z řeči seznati mohli. Krásný příklad poskytuje monolog Hamletův.

Hamlet. Jednání III. Výjev I.

Být či nebýt, o to se tu jedná; —
zda to šlechetněji mysli, snášet
praky, střely ukrutné štěstěny,
či se zbrojíc proti muk návalům,
odporem je skončit? — Umřít — usnout —
nic to více — říci, že končíme
srdce bol a ústrkův tisíce,
jimž podáno tělo naše — konec
žádosti to hodný. Umřít — usnout. —
Usnout — snad sny míti: zde závada;
jaké sny být v onom spaní mohou,
když vyváznem z té smrtelné bouře,
to zarazit musí. Toť ten zřetel,
který bídu činí dlouhověkou!
Kdožby snášel bič a hanu časův,
nátisk moci, potupení pýchy,
pohrdání lásky, prav protahy,
svévoli popravců a urážky,
jež zásluha tichá od nehodných
béře, by mohl sobě pokoj zjednat
ostřím jehly? Kdo by břímě nosil,
lkal, potil se pod života tíží;
leč že ústrach něčeho po smrti —
kraj neznámý, odkudž žádný poutník
nevrací se — vůli máte, tak že
zloby, kteréž máme, radše nesem,
zloby bychom se utekli neznámým.
Tak svědomost z nás všech baby činí,
a tak barva vrozená udatstvu
oslabena rudne pomyšlením,
předsevzetí úsilná a pracná
tím ohledem vyšinouc se v běhu
tratí jmeno skutkův. — Ticho nyní!

§. 44. Dialog (rozmluva).

Dialog jest vlastně oustní rozmlouvání mezi dvěma osobama jak v dramatech vidíváme; šírším slova smyslu označujeme dialogem každou rozmluvu mezi dvěma neb více osobami. Každá osoba musí se zvláštním spůsobem myšlení, jednání a řeči od druhých lišiti.

Čím rozmanitější jsou charaktery, tím zajímavějším se stává dialog. Tak jak předmět rozmluvy, musí i místo na kterém, čas a okolnosti, za kterými se rozmluva děla, zevrubně udány býti. Co do formy a spůsobu řeči má se dialog držeti obyčejného spůsobu mluvení, předce ale všech poklesků obyčejné mluvy prost býti. Největší obtíží bude vždycky řeči takový ráz a takovou barvitost dáti, aby se zvláštnosti každé jednotlivé osoby z řeči seznati mohly. Účelem dialogu může býti: poučení, ohledání vědecké aneb zábava.

Plato a dílem i Lukian jsou vzory uměleckých dialogů.

Druhý díl.

Básnictví, poesie.

§. 45. Fantasie (básnivost).

Básnictví jako každé krásné umění zakládá se na znázornění krásné idey a sice pomocí řeči. Vzhledem k §. 3. chceme zde jen zkrátka podotknouti, jakým spůsobem básník své idealy si tvoří a představuje. Duch lidský jestiť v stavu nesčíslný počet předmětů si osvojiti, znamenaje znaky jednoho každého předmětu dříve než v jeden celek je spojí. Tyto názory chová jako v nějaké zásobně paměť, která, jeli jinak věrná, beze vší proměny je zase na mysl uvádí. Má ale duch lidský ještě jinou moc do sebe, která věci a názory, jichž jsme smysly nabyli, libovolně proměňuje, spojuje aneb dokonce v nové přetvořuje. Tuto moc, jížto básníku nejvíce jest zapotřebí, jmenujeme *fantasii* (obrazotvornou moc, básnivost). Ona básnikovi idealy podává, to, co nedokonalého jest, dokonalým, co hmotného, duševním, a opět co nadsmyslného jest, smyslným činí. Buď si předmět jakýkoli vždy, není-li již sám v sobě idealní, musí jej básnikova fantasie idealním učiniti, co se jen tenkráte podaří, když jeho fantasie jest živá, čilá, bohatá, původná a soudná. Na spůsobu, jakým básník předměty idealními učiniti a idey své znázorniti dovede, zakládá se cena jeho básnických plodů.

§. 46. Rozměr, rhythmus.

Látka, z nížto básník krásnou formu vyvesti má, jest řeč, jejíž přednosti a obmezenosti jsou též přednostmi a obmezenost-

mi básnictví, jestli jej s ostatními druhy krásného umění porovnáváme. Řeč se totiž jen v dobách časových objevuje a proto také se zvláště k naznačení takových předmětů hodí, které se v čase vyvinují; nepostačuje ale, když básník věci, které vedle sebe jsou a najednou se objevují, líčiti má. Taktéž nedovede formy tělesné tak názorně představiti, jako n. p. sochařství neb malířství. Básník tedy musí hleděti, jakby z látky, která při vší obmezenosti předce jest nejmohútnější a nejduševnější, formu přiměřenou vyvedl, čehož jen mluvou nejvíce smyslnou dosáhne. Budeť ale mluva básnická smyslnou dílem užíváním tropů, figur §. 23. seqq. a smysluplných slov (praegnant) dílem souměrným rozčlánkováním a takým stoupáním i padáním hlasu, že se k hudbě blížiti bude. Řidíli se toto stoupání a padání hlasu přísnými pravidly, vládne již básní *rozměr* (rhythmus a metrum), pročež také mluva básnická *vázanou řečí* sluje naproti prose, kterou i nevázanou nazýváme. §. 27. Není ale rozměr tento nezbytnou vlastností každého výtvoru básnického, jak na *prose poetické* lze viděti.

§. 47. Figury básnické.

Působíli prosa v mohútnost poznávací jest úkolem básnictví *mohútnost čití* (gefühlsvermögen) dojímati §. 23. Nalézáme ale kromě figur, které i v prose zhusta se naskytují, některé jiné, ježto mluvě básnické toliko sluší, a sice

1. *Onomatopoeia* (rovnozvučnost, zvukopodobenství), když se básník snaží, hláskami (spolu- i samohláskami) ideu a zvláště jednotlivé myšlenky básně tak označiti, že mezi oběma jakási shoda jest. Význam této figury snadno pochopíme, uvážímeli, že lidé řeč tvořívše k označení ponětí a výjevů v přírodě takových slov volili, v nichžto jednotlivé hlásky tyto dost věrně napodobily n. p. hřímati, řváti, ječeti, síčeti, šuměti. Abychom tuto jako i následující vlastnost mluvy básnické poněkud příklady objasnili, klademe zde báseň: Večerní klekání od Jarom. Picka.

Doliny
dědiny
tichnou, blednou, hasnou;
jenom září jasnou
skvějí hor se báně,
jak oltáře Páně;
vánek líbá květiny
lučiny
planiny,

V údolí
hlaholí
zvonka hlas co z ráje,
ozvěnou jsou háje;
než se spánek sklání,
tvorstvu se vyzvání,
„s čistou duší dítěte
klekněte
klekněte!“

Mocný Pán
má svůj stán
nad hvězdami výše;
anděl strážce tíše
sstupuje z červánků
střežit* lidstva stánků
noc až mine, den je dán;
dobrýť Pán
dík mu slán!

2. *Rhythmické napodobení*, které v tom záleží, že vhodným střídáním dlouhých a krátkých, přízvučných a bezpřízvučných slabik obsah celé básně, zvláště ale jednotlivých myšlenek smyslně označen jest, n. p.

Čtvermonohým ujetou dupotem tepe podkova půdu.
Virg.

Průtažná línou se vláčí syllaba chůzí,
Kam slovo rychlonohé ve mžiku doskakuje.
Stach.

3. Sem lze též *okrašlovací přímětky* (epitheta ornantia) počítati. Jsouť to přídavná jména, která sice potřebná nejsou, abychom věc náležitě seznali; poněvadž ale buď předměty nadsmyslné smyslnými činí, buď jednotlivé vlastnosti předmětů smyslných zevrubněji udávají, zvyšují netoliko libeznost ale i smyslnost řeči. Tak když n. p. v písni Jaroslav čteme: vypražená usta otvierachu, hned si dovedeme živě představiti, jak velkou žížní bojovníci trápeni byli. Příkladů zvláště v Rukopisu Kr. hojně najdeš.

§. 48. Verše časoměrné a přízvučné.

Na pravidelném střídaní buď dlouhých a krátkých buď přízvučných a bezpřízvučných slabik zakládá se česká prosodie. *Verše*, jichžto forma rhythmická z délky a krátkosti slabik se skládá, jmenujeme *časoměrnými*; když ale přízvuk slov jest zá-

*) chybně místo stříci.

kladem formy rhytmické, slovou *přízvučné*. Naše nejstarší básně ani pouze časoměrně, ani přísně přízvučně nezdají se býti osnovany, spíše se tomu podobá, že jen slabiky se čítaly. Teprva v 16. století, když humanismus v Čechách se rozšiřoval a studium řeckých a latinských básníků zobecnělo, vynasnažili se někteří mužové za příkladem klassických vzorů veršovati. Mezi těmito vyniká Jan Blahoslav, jenžto první k veršům časoměrným poukázal. A však úpadkem naši literatury na počátku 17. století pomalu se tento spůsob veršování vytratil, až zase v době nejnovější přední básníci o zavedení veršů časoměrných se zasadili.

§. 49. Pravidla.

Pravidla, jimižto se básníci novější ve verších časoměrných spravují, jsou asi tyto:

1. Každá slabika jest buď přirozeně neb polohou (positione) dlouhá, aneb přirozeně krátká. Nejkratší trvání času, v němž jednu slabiku lze vysloviti, jmenujeme *doba* (mora) a slabiky, ježto k vyslovení toliko jedné doby potřebují slovou ***krátké;*** které ale ještě jednou tolik času k vyslovení potřebují, *dlouhé*. Krátkou slabiku znamenáme polokruhem ◡, dlouhou přímou čárou,—.

2. Přirozeně jest slabika dlouhá, v které jest buď samohláska čárkovaná, buď ů kolečkované aneb dvojhláska: *slá*va, *vlád*ce, *pů*vod, *vůd*ce, *pout*ník, *tou*žím.

3. Samohláska přirozeně krátká stane se polohou dlouhá, když před dvěma neb více souhláskami stojí, poněvadž k vyslovení takové slabiky více času potřebí jest: *pro*střed, *peč*livý.

4. Polohou dlouhá jest slabika přirozeně krátká, následujeli v slabice druhé změkčené ě, které s předešlou souhlaskou nesplývá n. p. *to*bě, *člo*věče.

5. Slabika, v nížto ani čárkovaná samohláska, ani ů kolečkované, ani dvojhláska není, jest přirozeně krátká. Někdy si také básníci zvláště jednoslabičná slova v arsi dovolují prodloužiti.

§. 50. Stopy.

Podle počtu dob lze stopy (pedes) rozděliti na dvoudobé, třidobé, čtyrdobé a t. d. Obyčejně je ale dělíme dle počtu slabik.

Nejdůležitější jsou:

— ∪ trochaeus: krása, vedla.
∪ — iambus: dolů, není, trhá.
∪ ∪ pyrrhichius: nese, moře, voda.
— ∪ ∪ daktylus: králova, jeskyně.
∪ ∪ — anapaestus: spanilý, vyvolá.
— ∪ — cretikus: strašlivý, údolí.
∪ ∪ ∪ tribrachis: podoba, mohyla.
— — — molossus: odporný, prostírá.
— ∪∪ — choriambus: rychlonohý, břečtanový, pohrobený.

§. 51. Verše.

Nepovstalby žádný rhythmus, kdybychom nějakou řadu krátkých neb dlouhých slabik bez pozdvižení a klesnutí hlasu vysloviti chtěli; když ale každou druhou neb třetí slabiku s přízvukem (zdvih, ictus, arsis) proneseme a více dob v jednotu časovou spojíme, stane se řeč rozměrnou, z čehož následuje, že krátké slabiky s dlouhými se střídati musejí. I v prose povstává rhythmus přízvukem slovním, (accentus, ton) který ale není pravidelný a proto k rozeznání od metrického slove *úměr* (numerus oratorius) §. 27. Více stop jedním rozměrem dohromady spojených nazýváme *rhythmickou řadou*, a více takových řad jmenuje se *verš*. Verš slove podle počtu stop (měr) jednoměr dvouměr a t. d. a podle úplnosti poslední stopy buď *úplný* (acatalectus) neb *neúplný* (catalecticus) neb *nadměrný* (hypercatalecticus). Jeden neb více veršů dohromady spojených jmenuje se také *metrum* (rozměr). Často před pravým rozměrem se co úvod klade jedna neb i dvě stopy, které *basis* jmenujeme a křížkem znamenáme; mnohokráte před tímto úvodem jest *předražka* anakrusis zvaná.

§. 52. Verše jednoduché.

Verše *jednoduché* nazýváme ty, kteří ze *stejných stop* sestávají jako: trochaické, jambické, daktylické a t. d.

§. 53. Verš trochaický.

Verš *trochaický* jest onen, v němžto po zdvihu následuje klad. Místo trochěje může na sudých místech, 2hém a 4tém, také spondeus státi. Verše mohou buď delší buď kratší býti. Při delších verších potřeba přestávky takové, aby po jistém počtu slabik slovo a pokud možná také smysl se končil, což *přerývkou* (caesura) nazýváme.

Poslední slabika každého časoměrného verše může býti buď dlouhá buď krátká.

/ —
— ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪
/ —
— ∪ — — — ∪ — — — ∪ — ∪

Ptáčku milý! jen vzhůru se nes,
nad sady, stráně, města i ves,
výše a výše k obloze spěj,
tvorci chvalozpěv k oběti pěj. *Kamenický.*

Otče dobrý, dlouho-liž tvá prchlivost trvať bude?
dlouho-liž tvé horlení tak hrozně plápolať bude?
Radše hněv na národy svůj sešli, jenž tě neznají,
sešli království na ta, která na moc tvou nedbají.
Benedikt Nudožer.

§. 54. Verš iambický.

Verš *iambický* počíná kladem, za kterým zdvih následuje, v 1ní, 3tí a 5té stopě dovolují si básníci místo iambů také spondejů užívati, arciť že rozměr trochaický neb iambický, když přísně a čistě proveden jest, nás přijemněji a líbezněji dojímá. I zde nalezáme v delších verších přerývku; jambický pěti- neb šestistopy najdeš nejvíce v básních dramatických.

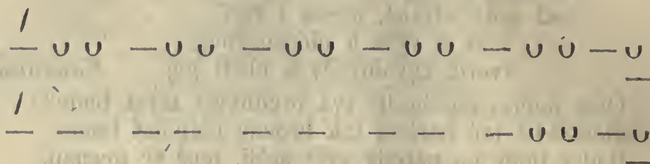
/ ∪
∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ —
/ ∪
— — ∪ — — — ∪ — — — ∪ —

Která ze všech je rozkoš nejhojnější,
již nám donesli angelé na svět?
již růže v jev podána nejkrásnější,
a růží touto nevadnoucí květ?
která v cizí blahosti svou nachází,
a v pustinách květů libých nasází?
to rozkož matky jest blahá,
tať k nebesům až dosahá! *Chmelenský.*

§. 55. Šestiměr.

Nejobyčejnější daktilická verše jsou *šestiměr* (hexameter) a *pětiměr* (pentameter). Poslední stopa šestiměru jest neúplná, totiž místo daktylu stojí trocheus neb spondeus. I v prvních čtyrech stopách může místo daktylu státi spondeus, jen v páté stává pravidelně daktylus; stojí-li ale zde spondeus, aby byl závěrek verše zdlouhavější §. 47, 2. má čtvrtá stopa míti daktyl. Každý šestiměr musí aspoň jednu přerývku míti, obyčejně

jest tato ve třetí stopě a sice buď po zdvihu (mužská), neb po první slabice kladu (ženská), někdy bývá v druhé neb ve čtvrté stopě, často v obou pospolu. Líbeznost verše také vymahá, aby šestiměr se nekončil slovem jednoslabičným, leč když básník něco zvláštního tímto označiti chce.

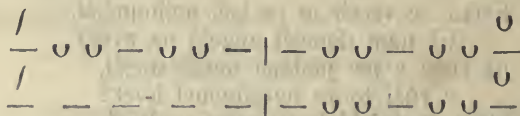

Zem se mění hmotná v oudné tělo nezpytatelných
dle pravidel; vinný ukrádá kmen zemi mízu.
Vonně přes fioly slavná moje dále vyviň se
z úst píseň! K hájům duch můj zalétá Edenským,
rozlívá libě mráz v mém těle přírody sláva.

M. Z. Polák.

§. 56. Pětiměr.

Pětiměr od básníků obyčejně toliko ve spojení se šestiměrem bývá užíván. Toto spojení obou veršů jmenujeme *distichon* (dvouřadí) neb metrum elegiacum, proto že se k žalozpěvům (elegia) nejlépe hodí. V první polovici mohou také místo daktylů spondejové státi, poslední slabika této řady musí dlauhá býti a slovo končiti.

Vzduj mi větérku libý, bílá vzduj loďky mi plátna,
  včil na řečiště podál se břehu loďku mi nes.
Přívětivá řeko, nes mi ji dále a lehce kolíbej;
  veslem já ti za to tvé toky rozkadeřím.
Což řeko prodléváš? co svůj tuto zastavuješ běh?
  co zde tě vábí, že plouti podál nevolíš?

Vinařický.

§. 57. Verš anapestický.

V verších *anapestických*, které se jako verše iambické a trochaické na dvoustopí (dipodie) měří, mohou anapesty býti

daktyly neb spondeji nahraženy. Anapestův časoměrných v naši literatuře nenajdeš velmi mnoho. Vzorec veršů těchto by byl:

```
  /
∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
  /
— — — — — — — —
  /
— ∪͡∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪
```

Z útroby vroucné viňte se pochvaly!
harf Eolských zefyrem strunky
pěstěny jemným šepcete písně!
Duchové čistí vůkol trůnu
přírody božské chvály vydejte!
Ať vaše hymny proletí oblouk
Nebe nesmírný! *M. Z. Polák.*

§. 58. Verše složené.

Sestávali verš z *rozličných* stop nazývá se *složeným*; *logaoedickým* (λόγος ἀοιδή, mluva a zpěv) slují, když po daktylech trocheje, aneb po anapestech iamby následují. Opakováním téhož verše po sobě (jako šestiměru) povstane *stichická* čili řádková *skladba* (στίχος, řádek); opakování týchže dvou veršů nazýváme *distichickou* čili dvouřádkovou, záležili ale metrum z více veršů jmenuje se *sloha* (στροφή).

Sloha safická.

Tato sestává ze tří čistě safických veršů a čtvrtého adonického. Sappho řecká básnířka, po nižto se tak nazývá ta sloha, žila asi 628—568 př. Kr. na ostrově Lesbos.

```
×     ×    | /            ∪
— ∪   — —  | — ∪ ∪  — ∪  — —
×     ×    | /            ∪
— ∪   — —  | — ∪ ∪  — ∪  — —
×     ×    | /            ∪
— ∪   — —  | — ∪ ∪  — ∪  — —
             /      ∪
             — ∪ ∪  — —
```

Přijdi bezpečný a okaž Ty vlastem
tvář tu, z níž blýská vznešenost milostná;
svět celý v bouřkách se pomať, Ty jist jsi
v ohradě lásky.
Přijdi okrášlen korunou slovanskou,
přijdi toužebné pohovět milosti,
pohledem jasným plesavých rozepni
zápony srdcí.

M. J. Klácel.

Sloha alkaická.

Složena jest ze dvou veršů jedenáctislabičných, z jednoho devitíslabičného a jednoho desítislabičného alkaického po svém původci Alkaios, který okolo 612 př. Kr. slynul, nazvaného.

∪ × × | ´ —
— —∪ — — | —∪∪ —∪∪
∪ × × | ´ —
— —∪ — — | —∪∪ —∪∪
´
∪ —∪ —∪ —∪ —∪
´
—∪∪ —∪∪ —∪ —∪

Plésej hrdinný ó Slovanů rode,
hlasné vydej slavná Čechie zpěvy!
neb zemštanům bujné porobná
vaše uvolnilo pouta rámě.

V. Al. Svoboda.

Slohy asklepiadické.

Slohy tyto sestávají buď z čistě asklepiadických veršů neb z asklepiadských, jimžto glykonický a ferekratický verš připojen jest; všemi těmito veršemi vládne rozměr choriambický. Po každém choriambu, vijma poslední, jest přerývka.

První sloha asklepiadická sestává z menších veršů asklepiadických:

× ∪ ´ | ∪
— — —∪∪— | —∪∪— ∪—

Druhá sloha zálčží z verše glykonického a menšího asklepiadického;

X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — ∪ —

X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — ∪ —

Třetí sloha se skládá z asklepiadického menšího třikráte opakovaného a glykonického:

X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — ∪ —
X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — ∪ —
X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — ∪ —
X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — ∪ —

Čtvrtá jest složena ze dvou menších asklepiadických, ferekratického a glykonického

X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — ∪ —
X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — | — ∪ ∪ — ∪ —
X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — —
X ∪ / ∪
— — — ∪ ∪ — —

Ó český, mně milý národe, chválo má!
silných původové a spanilých zemi
bojemské dědiců, kde jste zaháněli
zbraň Němců zmužilých, v Markomanův stanu
zakládavše synům trůn do věků skvělý.

V. Štach.

Nadšeným již okem ducha
Vítám rozkoše den, v němž spanilý dědic,
Ctnosti přejma odomělé,
Dalným slávu rodu tvého poda věkům.

Čelakovský.

Zemští základové ač se koliv chvějí,
Nechť jdou spurně lidé k rozbroji jak chtějí,

Grunty chciť země zas dobře opatřiti
Dobře sloupy upevniti.

Benedikt Nudožer.

Plésám hospodinu! vzhůru davem světů
vroucně zplápolalá písně letí peruť
k stánkům světlooděnců,
k světějším serafů sborům.

Šafařík.

Připojujeme zde ještě některé rozměry indické, jichžto v novější literatuře od Jungmanna, Marka a t. d. užito. Verše těchto rozměrů spravují se délkou slabik; dvě krátké, jak obyčejně, platí za jednu dlouhou.

1. Matra samaka.

— — — — | ∪ ∪ — ∪ ∪ —
— ∪∪ ∪∪ — | ∪ ∪ — ∪ ∪ —
∪∪ — — ∪∪ | ∪ ∪ — ∪ ∪ —
∪∪ ∪∪ — ∪∪ | ∪ ∪ — ∪ ∪

první dvě stopy mohou se libovolně bráti, toliko třetí stopa jest stálá, čtvrtá může buď — — neb ∪ ∪ — býti.

Člověče, uhašuj lakomou žízeň,
Nesytá žádost pouhá trýzeň,
K své duši každou duši poznávej,
Sobě nijak sám předku nedávej.

Jungmann.

A však může tento rozměr také býti

— — — — — — — —
∪∪ — ∪∪ — ∪∪ — ∪∪ ∪∪
— ∪∪ — ∪∪ — ∪∪ — —
∪∪ ∪∪ ∪∪∪∪ ∪∪∪∪ ∪∪ ∪∪

2. *Vajtalija.*

∪∪ ∪∪ ∪∪
— — — — ∪ — ∪ —

∪∪ ∪∪ ∪∪ ∪∪
— — — — — ∪ — ∪ —

∪∪ ∪∪ ∪∪
— — — — ∪ — ∪ —

∪∪ ∪∪ ∪∪ ∪∪
— — — — — ∪ — ∪ —

Aj ta jeseň! krásy mizne ráj,
Utajen zápach louky ambrové,
Zasmucujeť plésavý se háj,
A lesem chřestí pršky listové.

Jungmann.

3. *Akšara čhanda.*

tento rozměr sestává ze čtyr takových veršů:

∪
— ∪ ∪ — — ∪ ∪ ∪ ∪ — —

Máti milovná! Tady-li tě žel můj
V tom bytu chladném probuditi doufá?
Pláč teče hojný na mohyly bolné
Srdce její však neožije více.

Marek.

§. 59. Formy romanské.

Následující formy jsou původu romanského:

1. *Znělka* čili *sonet* skládá se ze 14 veršů buď iambických buď trochaických, z nichžto prvních osm na dvě slohy, ostatních šest též na dvě slohy rozděleno jest. První dvě slohy mají toliko dva rýmy tak položené, aby 1. 4. 5. a 8 verš se rýmovaly, a opět 2. 3. 6. a 7. verš jeden rým měly. Ostatní dvě slohy mohou buď dvojí neb trojí rým jakkoli spořádaný míti. Ačkoliv se tento druh básní lehkým býti zdá, máť předce do sebe tolik zvláštního, že jen proslulý básníci nám nevalný počet zdařilých sonetů zůstavili. Příkladů hojnost najdeš v Kollarově: „Slávy dcera“ a Čelakovského: „Růže stolistá.“

Štědrý večer.

Tíše plyne v moři demantovém
jasná luna, zdobná sborem hvězd!
řídí valný stkvoucích pluků sjezd
ctít to kníže vzešlé v světě novém.

Nizké křoví v rouchu krystalovém
plésá tvorci vřelou vzdáti čest;
sladkoplynný stříbrných vln chřest
schválně mešká v toku safírovém.

Vše jen světí! vše se k svátku má!
lehkým vztrhům srdce podmaněné
dme se výš, a vzhůru k nebi hrá.

Než ach, mé je duši zkormoucené
darmo zříti ranní záři vstříc!
jehož kochám, toho není víc!

Šafařík.

2. ***Kancona*** vlastně zpěv, skládá se z neurčitého počtu sloh, v nichžto však musí býti týž rozměr, jakož i stejný počet rýmův. Poslední sloha bývá obyčejně kratší než ostatní a nazývá se loučení.

3. ***Madrigal***, básnická hra, sestává ze čtyr až jedenácti veršů iambických neb trochaických rýmovaných neb z částky bez rýmu. Novější básníci mívají ode čtyr až do šestnácti veršů v madrigalu. Obsah takovýeh básníček bývá na mnoze méně důležitý.

Na své verše.

Dárkové přírozenosti,
vy zabylstva mé prázdnosti,
z jichž se naději lehkosti
méně slávy, víc radosti,
jděte, dítky kratochvíle;
uláská-li vás kdo mile,
štěstí toho se odkažte;
rcete jemu, že jste plody
ne mé práce, než náhody,
poety se nehodny kažte.

Jungmann.

4. ***Rondeau*** (kolo) má tři slohy z nichžto první a třetí sestávají z pěti, druhá ze tří veršův; ve všem mají toliko dva rýmy býti, tak aby jeden osmkráte, druhý pětkráte se vrátil. Počáteční slova na koncí každého verše se opakují; rozměr jest iambický neb trochaický.

5. ***Triolet***, báseň starých francouských básníků z 8, 9 až 12 veršů iambických neb trochaických, první, čtvrtý a sedmý verš jest tentýž, odkud jméno této básně, která se pro myšlenku žertovnou hodí.

V světě proč, bratří, lkáti?
vítejte slušně přítomnost!
blahost si proč nepřáti?
v světě proč, bratří, lkáti? —
neb ještě pěstuje mladost,
co druhdy, lásku i radost.
V světě proč, bratří, lkáti?
vítejte slušně přítomnost!

Po marnu proč se soužit?
lépe v budoucnost doufati!
po statku, cti proč toužit?
po marnu proč se soužit?
proč toužením unývati,
když nám je přáno zpívati! —
Po marnu proč se soužit?
lépe v budoucnost doufati.

Oddat se proč starosti?
prošlých také zpomeňte let!
mladší uměte radosti;
oddat se proč starosti? —
Při číši lehce jasní hled,
blahé přešlosti hleďte umět:
oddat se proč starosti?
prošlých také zpomeňte let!

J. Chmelenský.

6. ***Sestina*** jest báseň lyrická ze šesti sloh pětistopých veršů iambických rýmovaných, jen slova na konci první slohy se nerýmují, ale na konci veršů druhých sloh se vracovati musejí, tak poslední slovo první slohy bylo koncovkou prvního verše následující slohy. Druhý verš 2. slohy končí se posledním slovem prvního verše 1. slohy a t. d. Celá sestina končí se třemi verši, ve kterých se opakuje všech šest koncovních slov a sice tři usprostřed a tři na konci veršův těchto.

7. ***Stance*** sestává z pětistopých iambických neb trochaických veršů, v kterých šest prvních dvěma rýmy střídá, ostatní dva zvláštní rým mají. Tato stance co *ottava rima* jest heroický rozměr u Vlachů, Španělů a Portugisův.

§. 60. Verše přízvučné.

Verše přízvučné řídí se přirozeným přízvukem slov (ton, accentus) který v jazyku českém vždy na první slabice spočívá. Poněvadž ale v naši řeči statné jméno neb přídavné s předložkou takořka v jedno slovo splývá, tudyž přízvuk s první slabiky statného neb přídavného jména přechází na předložku. N. př. *po* horách, *do* chaloupky, *u* dobrého, *se* šťastným; tu nespočívá přízvuk na první slabice statného neb přídavného, nýbrž na předložce. A však jenom předložky jednoslabičné berou tento přízvuk na sebe, nikoli dvou neb víceslabičné.

§. 61. Verše přízvučné, iambický a trochaický.

Ve *veršich přízvučných* jsou dvojí rozměrové *iambický* a *trochaický*. Verš trochaický jest onen v němžto po slabice přízvučné následuje bezpřízvučná; verš iambický není nic jiného, než verš trochaický s předrážkou, počínat tedy slovem jednoslabičným bezpřízvučným. Při delších verších potřeba ohled bráti na přerývku jak u veršů časoměrných §. 52.

Žíly naše též probíhá
předků slavných jará krev;
onať ještě ňádra vzdvíhá
jinochů i lepých děv.
Pícek.

Něžná fialinko
proč se v houští skrýváš?
vždyť ty nejlíbější
vůni z kvíti míváš.
Hanka.

Na pahorku mezi buky
Kostelíček s věží nízkou;
S věže pak slyšeti zvuky
Hájem a sousední vískou.

Okolo lesa pole lán,
Oj jede, jede z lesa pán,

Na vraném bujném jede koni,
Vesele podkovičky zvoní,
Jede sám a sám.

Erben.

Sem lze také náš lyrickoepický desítislabiční verš připočísti, který v Rukopisu nalezáme. Později (od XIII. stol.) ustoupil verši osmislabičnému jak n. p. v kronice Dalimílově vidíme. Ačkoliv to jsou verše nerýmováné, toliko z jistého počtu slabik sestávající, nelze předce upříti, že jimi jakýsi rhythmus vládne.

V novější literatuře české byl tuhý boj o to, máli v prosodii české panovati časomíra nebo přízvuk. Nyní všickni znalci snášejí se v tom, že časoměrné verše nejlépe se hodí k následování básnictví staro-klasického a jeho rozměru; veršování pak přízvučné příměřenější jest básnictví novověkému. Někteří básníci se vynasnažili ve verších přízvuk s časomĕrou spojiti, čím arciť verše jejich se staly dokonalými a nad míru líbeznými. N. p.

Kde v kráse nejskvělejší
vychází slunce z hor?
v jasností nejjemnější
měsíc šeřívá v bor?
Zda v cizině?
Ne, ne!
Jen v otčině.

Kdo radost pravou chce znáti
do krajů pospěš si ven,
Na světě se může zváti
nejšťastnějším rolník jen;
jeho mzda je pěkná, jistá
jeho rozkoš je vždy čistá.

J. Chmelenský.

§. 62. Rým.

Mnoho ozdoby a jakousi ukončenost veršům dává ***rým***, který se na úplným stejnozvuku jedné nebo více slabik na konci verše zakládá. Šetřiti sluší rozdílu mezi rýmem a assonancí (***názvučím***, souzněním,) čili jednostejnosti samohlásek, které se v rozličných slovech sbíhají n. p. h**o**ry — d**o**ly, hl**e**dí — tř**e**tí, neb rým vymáhá i stejnost souhlásek. Jednostejnost souhlásek, od kterých rozličná slova, věty neb verše počínají, jmenujeme ***alliterací*** (souliternost) n. p. **k**ost a **k**uže, **v**ítr **v**ěje, **z**apolena **z**raky.

Když se jedna toliko slabika rýmuje jest to rým *mužský*, (lichý, jednoslabičný) n. p. hluk — pluk; když se dvě slabiky rýmují, jest rým *ženský*, (sudý, dvouslabičný): tráva — sláva, *tréslabičný* neb trojpádný, houpavý by byl: roditel — ploditel. Při rýmech pozorovati dlužno, aby slabiky rýmované stejného trvání byly, aby totiž dlouhá na dlouhou, krátká na krátkou se rýmovaly; špatný by byly rýmy: sláva — hlava, rád — hrad. Rýmů s polohláskami **r** a **l**, a se samohláskami **e**, **i**, zvláště majíli dvě **i** v sobě, pro nelibozvučnost velmi pořídku lze potřebovati. Takové jsou: trhá — vrhá, choditi — voditi; že jen měkké souhlásky s měkkými a tvrdé s tvrdými toliko rýmy tvoří jest vůbec známo. Rým na kmen slova zavěšený *štepný* jest zvučnější nežli na koncovce zřízený. Jeli rým mužský na slovech třeslabičných založen, musejí dvě slabiky stejně zníti a v kmenové slabice sbíhá se někdy assonancí. Posléz dělíme rýmy na střídné neb *střídavé* dle vzorce: **ab ab**; *okročené* (na přeskáčku) **ab ba**; rými *nepřetržené* **aabb**; *postupné* **abc abc**.

§. 63. Básnictví lyrické, epické, dramatické.

Dle *předmětu* a *formy* dělíme rozsáhlý obor básnictví na *lyriku, epiku* a *dramatiku*. Nebereme zde básnictví prostonárodní v úvahu, ačkoliv na mnoze básnictví umělecké převyšuje. Prostonárodní má sice obmezenější obor ideí a citů, jest ale přírodě bližší a proto jednak původností, rázem národním a bujnější fantasií, jednak ryzostí, mohutností a smyslností řeči umělecké předčí. *Lyrická* báseň *líčí předměty*, jak se citu představují, aneb *city* samé vystavuje a budí; *epická* báseň *vypravuje* velké a zajímavé *děje*, city ale, ději těmito vzbuzené, básník jen zřídka pronáší; v *dramatické* básni se oba tyto živly slučují, neb *děj* se v ní koná co přítomný a osoby jednající *city* a *idey* své, které vždy jejich postavení a povaze přiměřené býti musejí, bezprostředně pronášejí. Tentýž předmět může buď lyricky, buď epicky buď dramticky proveden býti n. p. smrt muže vznešeného. Ostatně není rozdělení toto tak přísné, aby všecky druhy básnické v sebe mohlo pojmouti, avšak není potřebí ještě zvláštní spůsob básnictví *didaktického* čili poučného ustanoviti, neb každá taková báseň, jestliže vůbec básní slouti může, nechá se buď lyrickému buď epickému buď dramatickému básnictví přičísti, taktéž i báseň popisná, satira, epigramm, hádanka brzo ten, brzo onen ráz určitěji na sobě nese.

§. 64. Básnictví lyrické.

Básní lyrickou sloula Řekům každá báseň, která lyrou doprovázena byla. Předmětem lyriky jsou city básnikovy (§. 2),

ježto nám co věc krásnou ve formě přiměřené představuje. Poněvadž ale city jen tenkráte se vyvinují, když nějaká věc vnější nás dojímá, bude básník zajisté také předměty samé, jimiž dojat byl, alespoň částečně líčiti. Čím více v básní popis předmětu v před vystupuje, tím více se rovná básní epické neb popisné. Rozeznáváme více druhů básní lyrických, a sice dle formy a horujícího citu dělí se *píseň, oda, hymna, dithyramb, kantata, elegie, herioda* od sebe, ačkoliv i zde pamatovati musíme, že jsouť básně, které se celé ani sem ani tam přičísti nedají.

§. 65. Píseň, lied.

Píseň vyjevuje ve formě jednoduché ale co možná dokonalé nějaký cit prostý, jako přátelství, radosti, lásky a t. d. Jsouť tedy předměty vezdejšího života nevyčerpatelný zdroj písní. Jelikož zde vyšší idey nenalézáme, nepřijímá ani mluva vznešeného rázu básnického, a poněvadž teprva tenkráte nás naležitě dojímá, když se zpívá neb hudbou doprovázena jest, má básník k tomu přihlížeti, aby netoliko mluva byla zpěvná, ale i verše a slohy s hudbou se snadno spojiti daly; že rým zvláštní bedlivosti se domáhá, jestiť patrno.

Podlé obsahu dělíme písně na *duchovní* a *světské*, ačkoliv častokráte obé v jedno splývá. *Píseň duchovní* líči city, ježto poznání naši odvislosti od Boha v nás vzbuzuje. Zpívali se při službách božích nazýváme ji také *církevní*. *Písně světské* mohou býti dle předmětu jejž opěvují milostné (erotické), společenské, písně na vlast, na přírodu a t. d. Stolním písním říkali staří Řekové skolia, svatebním epithalamia, pohřebním naenia. Píseň, která v lidu svůj původ má, a někdy se pravidlům básnickým příčí, jest *národní;* umělecká se může národní státi, když se obsahem a mluvou blíží názorům a mluvě obecného lidu a zajmů jeho se dotýká.

§. 66. Oda.

Oda (ᾠδή) jest každá báseň lyrická, v nížto básník pln nadšení ve formě co možná umělecky dokonalé city líčí, které rozjímáním předmětů vznešených v nás vznikají. Poněvadž vždy něco vznešeného aneb alespoň takového, co básníkovi vznešeným se býti zdá, předmětem ody jest, povznese se básníkova fantasie vysoko, čím se stává, že se myšlenky a mluva od obyčejného spůsobu myšlení a řeči odchyluje a tak zvaný *lyrický skok* (lyrischer sprung) povstane. Mýlil by se ale, kdo by myslil, že již proto jednotlivé myšlenky v nižádném vnitřním spojení býti nemusejí, domahať se oda jako každé jiné umělecké dílo při

vši rozmanitosti ústrojné souvislosti částek a krásného zakončení. Mluva budiž vždy nadšení přiměřená, vynikej tedy vznešeností výrazů a obraznosti, která se vhodným používáním metafor, krátkých porovnání a podobenství docíliti dá. Jelikož nadšení, když vrchole dosáhlo, brzo mírnějším citům ustupuje, nemůže ani oda býti dlouhá. Za příkladem nejvýtečnějších básníku jsou rhythmické formy, jaké se u řeckých a římských pěvců nalézají, oblibené, ačkoliv tvrditi nelze, že by jiné byly vyloučeny.

§. 67. Hymna.

Hymnou (ὕμνος) jmenovali Řekové chvalozpěv, který při žertvách k poctě bohů se zpíval a hudbou doprovázen býval. My nazýváme hymnou každou odu, v nižto básník, velebností božskou unesen, cit nejhlubší vroucnosti projevuje a Bohu se klaní. Poněvadž žádný předmět nás tak dojmoutí nemůže jako velebnost božská, proto také vyniká hymna mluvou nejvznešenější, leč by básník tak velebnosti božskou překonán byl, že by prost všeho smyslného v obdivování božské dokonalosti se pohrouživ slov nenašel přiměřených, aby své city líčiti mohl. Tu bývá obyčejně mluva jednoduchá a tím již také velebná.

K hymnám sluší též *žalmy* (psalmus) připočísti, jichžto valný počet časoměrně přeložen jest od Amosa Komenského a j. Časoměrné překlady žalmův etc. vydal J. Jireček.

§. 68. Dithyramb.

Dithyramby (διθύραμβος) byly u starých ody ke cti Baccha (Dionysa) při jeho slavnostech zpívány. V dithyrambu se vždy jeví nadšení, jakého jen opojením docíliti se dá, proto se také rhythmus v dithyrambech nepravidelně pohybuje. U nás lze jen pouhé napodobení dithyrambů nalezti, neb jen opěvováním Baccha se dithyramby tím staly, co byly. N. p. dithyramba Turinského.

§. 69. Kantáta.

Kantáta jest druh básní lyrických z Vlach vypůjčených, jichžto zvláštnost se na tom zakládá, že teprva v spojení s hudbou umělecké dílo tvoří. Látkou kantáty jsou události mysl zvláště dojímající, jimižto se city vzbuzují, které i hudba představiti muže. Obyčejně každá osoba zvláštní cit pronáší. Hlavní částky kantáty bývají: recitativ, arie, sbor (chor).

Recitativ jest epický, básník totiž buď vypravuje aneb popisuje; *arie* jsou již samy sebou písně, nebo se formou svou

písním podobají, skoro vždy jsou rýmovány a často na více sloh rozděleny. *Sbor* vyslovuje cit všem neb více osobám společný, v něm jest nevyšší horování citu a zpěvu.

Podlé obsahu jsou kantáty buď *světské* neb *duchovní*, které se také *oratoria* jmenují.

§. 70. Elegie.

Tento druh básní měl jiný význam u starých Řeku i Římanů, a jiný má opět u nás. Staří totiž metrum (§. 56.) za podstatný znak těchto básní považovali a proto jim bylo mnohokráte elegií, co bychom my, přihlížejíce více k obsahu, slušně odou jmenovali.

My jmenujeme báseň elegií, v nižto se jeví hoře a litost, probuzna rozjímáním něčeho idealního, přičemž spolu i vědomí lidské křehkosti a odvislosti námi vládne. Všechno tedy, co nám drahým bylo, jehožto ztrátu cítíme, po čem marně toužíme, předměty, které sice ještě máme, ale ztratiti můžeme, mohou v nás city vzbuditi, které elegickými slují. Není však vždycky předmět již idealným, mnohokráte se jím jen poměrem, v jakém k nám stojí, státi může, pročež básník v elegií často předmět idealným teprva učiniti musí. Tentýž předmět může nám brzy látku k odě, brzy k elegií poskytnouti. Ztráta rodičů neb milého přítele bude předmětem ody, dokuď ještě ztrátu živě cítíme, jak mile ale časem hoře naše se umírnilo, bude předmětem elegie.

§. 71. Heroida.

Podstatou se rovná *heroida* elegií a jest plod cizí, Římanům toliko vlastní.

Básník totiž uvádí osobu buď historickou buď smyšlenou, která svou touhu po jiné osobě, neb svůj žal nad ztrátou milované osoby projevuje. Tím že vždycky se obrací na osobu vzdálenou beře na sebe ráz poetického poslání. (§. 92.) Cf. Ovidovy heroidy.

§. 72. Básnictví epické.

Básnictví epické jak výše vyloženo líčí děje minulé a tím se různí od básnictví dramatického, ježto nám též děje představuje, avšak tak, aby se přítomnými býti zdály.

Děj však minulý nedojímá nás již tak mocně, jako když jej vidíme, jak se před námi vyvinuje. Proto také básník při líčení takových dějů takořka se nám ani neobjevuje, toliko děj sám nám objektivně představuje. Děj tedy již sám o sobě musí

býti zajimavým neli důstojným a vznešeným. Látkou epické básně může býti událost buď pravdivá, buď smyšlená, která často rozličným spůsobem s jinými událostmi souvisí. Musí tedy básník, jestli více události děj hlavní sprovázelo, k tomu přihlížeti, aby je na patřičném místě vřádil, čím tak zvané *episody* povstávají.

Druhy epického básnictví jsou asi: *bajka, allegorie, parabola, paramythie, vypravování, legenda, pověst* a *báchorka, epos, roman* a *novella.*

§. 73. Bajka, fabel.

Bajka jest znázornění nějakého pravidla moudrosti neb opatrnosti pomocí smyšlené a sice minulé události, v nižto bytosti neosobné nejvíce zvířata člověka představují. Jest tedy bajka dle ponětí allegorická, dle účelu didaktická a dle představení epická báseň. Naučení, které v bajce obsaženo jest, musí se nám samo objeviti, někdy ale bývá také naznačeno.

Předmětů neosobných již proto dobře užívati, že vlastnosti jejich jsou stálé a vůbec známé, čím básník té výhody nabude, že mu není třeba pokaždé je vylíčiti. Tím se dostane bajce potřebné stručnosti, jednoduchosti a určitosti.

Co do formy může se bajka v řeči vázané neb nevázané ano i v dialogické formě se objeviti.

§. 74. Allegorie.

Allegorie (jinotaj, ἄλλα - ἀγορεύω) znamená vůbec naznačení nějakého předmětu pomocí jiného tomuto podobného a často ji též ve spisech co figuru (§. 26.) nalézáme. V básnictví se jmenuje allegorie báseň, která předmět nadsmyslný v obraze s tímto předmětem úplně se shodujícím znázorňuje. Často se může toto znázornění pomocí více obrazů státi. Allegorie může buď sama o sobě státi, aneb jen část větší básně býti.

§. 75. Parabola.

Parabola se tím bajce rovná, že nějaké všeobecné pravidlo života nám pomocí události smyšlené znazorňuje; liší se ale tím od bajky, že ta smyšlená událost není vždycky tak zevrubně určena a na jisté předměty vznešena jak to v bajkách spatřujeme. Parabola se potom blíží podobenství. (§. 37, 5.) Jelikož vždy pravda v parabole obsažena jest vyššího směru, nebývají zvířata nýbrž lidé, kteří k poznání takových naučení schopní jsou, jednající osoby, pročež se parabola pilnějšího líčení charakterů a vybroušenější řeči domahá.

§. 76. Paramythie.

Paramythie (παρα᾽ - μυθέομαι, domlouvám) jest zvláštní druh parabol Herderem do německé literatury uvedených, jichžto zvláštnost v tom se zakládá, že vyšší bytosti, předměty křesťanského náboženství neb starého bájesloví co jednající osoby uvádí. Větší část paramythií zabíhá obsahem svým do bájesloví řeckého a znázorňuje též nějakou pravdu více nadsmyslnou. Ostatně budiž jako parabola prostá, něžná, důstojná a důvtipná.

§. 77. Vypravování, erzaehlung.

Vypravování jest vůbec představení nějakého děje se všemi okolnostmi, které jej sprovázely; odůvodnění a spojení jednotlivých událostí, jasné a plynné líčení jsou podstatnou vlastnosti každého vypravování §. 30.

Vypravování poetické ale zakládá se jednak na tom, že básník událost, jižto vypravuje, živěji pojmul, jednak na tom, že nám ji ve formě smyslnější a dokonalejší podává, než to dějepisec obyčejně činí. Poetické vypravování líči události vezdějšího života buď vážného neb komického obsahu. Poněvadž takořka celého epického básnictví jest podstatnou části, nelze obor jeho tak zevrubně udati; tím že zjevně naučení nějaké nám na mysl neuvádí, lze jej dostatečně od bájky a paroboly rozeznati.

§. 78. Legenda.

Legenda (legendus, to co čístí mámo) byla původně kniha, v nižto všecko obsaženo bylo, co se lidu při službách božích čítalo. Později tím slovem pojmenovali knihy, ježto podivuhodné příběhy svatých v sobě obsahovaly, posléz i ty příběhy samé jsou legendy nazvány. My jmenujeme poetické představení události podivuhodné z pověstí církve křesťanské čerpané legendu. Tak se stýká legenda dílem s poetickým vypravováním, dílem s pověstí. Podle obsahu lze legendy ***vážné*** a ***komické*** rozeznati, z nichžto poslední vždycky něco satirického do sebe mají.

§. 79. Báchorka a pověst, maehrchen und sage.

Báchorkou nazýváme každou smyšlenou událost, která se vypravuje, třebas by pravdivost neb alespoň možnost této události zjevně pochybná byla. Událost taková se vždycky jen zvláštním přispěním vyšších mocností, jako čarodějníků, obrů, pídimu-

žíků, víl a p. a pomocí kromobyčejných prostředků přiházívá. Jelikož báchorka vůbec věku dětinskému netoliko lidí ale i národů jest nejpříměřenější a odtud také svůj počátek bere, musí dětinskou prostotou a jednoduchostí řeči vynikati.

Pověstí jest nám každá událost, která se sice co pravdivá dokázati nedá, avšak ústně od jednoho pokolení druhému odkázána bývá, a s určitým místem neb časem a osobou souvisí. Povznese-li se ale pověst v říši bohů, sáhá-li do doby předhistorické, představuje-li nějakou myšlenku náboženskou nazýváme ji *mythus* (μῦθος, báje).

Báchorky a pověsti každého národa jsou předůležité výtvory básnictví národního, kde jich není, tu ani národní epos ani národní drama se vyvinouti nemohlo.

§. 80. Idylla.

Idylla εἰδύλλιον, selanka) vystavuje obraz života lidí, kteří v přirozeně nevinnosti a prostotě se svým stavem, ačkoliv všech nehod prost není, spokojeni jsou. Nehodí se tedy k idylle děje a události, ačkoliv beze všeho děje býti nemůže. Jsouť to ale děje a události jaké se v životě rolníků, rybářů, lovců a j. přiházívají. Jak život těchto a mnohých jiných lidí prostý a jednoduchý bývá, tak i mluva idilly budiž prostá a metrum věci přiměřené buď trochaické neb iambické, ačkoliv i neveršovaných idyll stává.

Všechny až potud vyčtené druhy básnictví epického mohou také na se vzíti ráz prosy, kterouž potom prosou básnickou nazýváme §. 46. Patrno tedy, že, jak jsme dříve pravili, řeč vázaná není nezbytnou vlastností básnictví.

§. 81. Epos.

Epos vystavuje celou řadu dějů souvislých v jeden celek pojených obyčejně důstojných, v nichžto vůle a svoboda lidská; s mocnostmi nepříznivými aneb s osudem zápasí. Ačkoliv se epos, zvláště větší, z celé řady dějů skládá, jest předce vždy jeden děj ostatních důležitější, a sice tak, že se tyto okolo něho jako okolo své osy otáčeti zdají, čím v básních tohoto druhu *episody* (vstavky) vznikají. §. 72. Tyto vývin hlavního děje buď zrychlují buď zadržují, vždycky ale s celkem musejí souviseti. Obyčejně také mezi osobami jednajícími, jichžto k provedení děje více jest potřebí, jedna nad jiné vyniká, ne sice svým postavením, ale svou povahou, svým působením a smýšlením, pročež ji hlavní osobou lze jmenovati. Arciť nesmí tato osoba všechnu naši pozornost k sobě obraceti; tím by všichny ostatní, které

se mnohokráte hlavní osobě svou důležitostí rovnají, ne málo ztratily. Jelikož epos děje minulé vypravuje a básník málo kdy nám city, které děje tyto v něm vzbudily, projeviti smí a může, bude zajisté jen tenkráte nás epos dojímati, jestli děje co možná živě pod naše smysly kladeny a netoliko hlavní děj ale i vedlejší děje zevrubně vyloženy budou. Tím se v básní uhostí jakási *rozvláčnost* (epische breite), která se zase rozměru příměřeného, vážného sice, ale také mluvě obecné příbuzného domahati bude. Tu zajisté každý národ šel svou vlastní cestou, Řekové mají svůj šestiměr, národy romanští stance neb podobné rozměry, my náš verš desítislabičný. §. 61. Národní epos jen u těch národů se vyvinulo, kteří měli své národní pověsti, neb jen na těchto se epos zakládá; kde jich nebylo, tu není žádného národního eposu. Epos národní, jak to ještě podnes u Srbů lze spatřiti, nebásní jeden básník, ono bývá spíše výtvor celého národu. Protož se také v nejstarších básních epických nejvěrněji zrcadlí duch národu. Přihodila-li se v národu událost nějaká, ve které celý národ svého podílu má, brzy se básníci neb lidé básnického nadání jí zmocní a buď částečně neb celou opěvují, čím zpěvy neb básně hrdinské povstávají, které v době pozdější některý duch tvorčí v jeden více souměrný celek pojí, a toť jest *epos národní*. Nám se nedostalo velkolepé básně epické, jakouž se n. p. Srbové mohou honositi; avšak básně lyrickoepické v Rukopisu zachované nám ukazují, že v tomto oboru naši staří pěvci se řeckým úplně vrovnají.

Epos umělecké bývá vždycky jen mdlým odleskem národního, poněvadž se svěžost a původní ráz národa, jak se v nejstarších dobách jeví, ničím nahraditi ani zevrubně vylíčiti nedá. Za příklad nám může sloužit Virgiliova Aeneida, která nám přečasto připominá, že básník za panování Augusta zniknutí říše římské opěvuje.

Jeli látka básně epické více pestrá než vážná a důstojná, projevují-li jednající osoby náhledy, jaké v středověku světem hýbaly, jmenujeme takové epos *romantickým*. Opěvuje-li básník jen poměry obyčejného života, jako události, které snad jednu toliko rodinu neb několik lidi dojímají, jmenují toto epos někteří *idyllickým*, ačkoliv bychom snad, jak to Goethe udělal, je lépe idyllou nazvali. Epos *komické*, jestliže vůbec takové připustíme, nebývá ničím jiným než travestii o niž se §. 96. zmíníme.

§. 82. Roman a novella.

V *romanu* se nám podává idealní obraz buď celého života lidského, buď jednotlivých jeho odstavek, vystavujíc nám

historickým spůsobem vývin a osudy jednotlivých znamenitějších osobností v řeči uhlazené a básnické §. 80. 46. Poněvadž dost věrný obraz času a vzdělanosti lidské, jaká právě v té době byla, podává, můžeme jej moderní epos jmenovati; jen osoby jednající nemají do sebe takové vážnosti jak to v básních epických vidíváme, nýbrž spíše povahou romantickou jsou značné. Poměry dosti zapletené, v jakých se osoby mnohdy nacházejí, buďtež tak uspořádány, aby čtenář nebyl přinucen říci, že jsou nepřírozeny. Vynalezení, uspořádání a spojení takových poměrů, v nichžto se vždycky vyšší idea ukrývati musí, jest právě tou nejtěžší úlohou básníka, a čím více se mu to podaří, tím dokonalejším bude roman. Velké pozornosti a zkušenosti se strany básníka domáhají se charaktery jednotlivých osob, proto není tak snadno roman v každém ohledu dokonalý sepsati, neb kdo život lidský na proměny přebohatý nezná, mluvou vytříbenou a básnickou nevládne a sám dokonalým charakterem není, sotva kdy s prospěchem nějakým romany psáti bude. Proto tak málo romanů, které bychom schváliti mohli. Podlé obsahu dělíme romany na historické, tendenční, filosofické a t. d.; dle spůsobu jakým se vypravuje, mohou býti, vážné, komické, humoristické satirické.

Novella obyčejně jen jednu znamenitější událost ze života osoby nějak vynikající způsobem básnickým nám vykládá a hned k věci samé přistupuje. Děj se rychleji rozpřádá než to v románu bývá, s nímž se ve více kusech shoduje.

§. 83. Básnictví dramatické.

Drama (δρᾶμα) znamená netoliko děj samý, ale také představování děje, což se stává v básních tohoto druhu, jelikož básník tu nelíčí, ani nevypravuje, nýbrž skrze jednající osoby děj co přítomný předvádí.

Látka (fabula) smyšlená neb z dějepisu, života, pověstí čerpaná, budiž vždycky tak upravena, aby ani psychologickým zákonům ani možnosti se nepříčila.

Děj každé básně dramatické jest jediný toliko, on musí míti určitý začátek a konec, aby posluchač vývin jeho sledovati a souvislost jednotlivých částí snadno znamenati mohl. Taktéž jest, jak jsme již výše v §. 81. podotkli, i v básních dramatických vždycky jedna hlavní osoba, která buď s jinými osobami buď s překážkami, jaké se častěji v životě naskytují, buď se svými náruživostmi zápasí, kterýmžto zápasem vzniká *zapletení* neb dramatický uzel (schürzung des dramatischen knoten). Poněvadž ale drama má býti obrazem života, musí se tento uzel

spůsobem přirozeným rozvázati, nikoli pomocí nepřirozených prostředků (deus ex machina) přetíti.

Tím, že jedna osoba hlavní jest a děj celé dramatické básně na mnoze k ní se vztahuje, jest *jednota děje* vytknuta, třeba i jednota *času* a *místa* se pohřešovala. Předce by ale básník, který se vynasnažovati musí, abychom z líbezného klamu neprocítli, velmi chybil, kdyby mezi jednotlivými odděleními celou řadu let uplynouti nechal, neb děj z jednoho dílu světa do druhého přenesl. Takové volnosti básnické sobě lepší básníci nedovolují.

Podle postupu děje a jeho obratů dělí se celý děj na hlavní částky *jednání* (akty) a *výstupy* (scény). Není-li děj příliš krátký, tak že se ve třech ano někdy i v jednom jediném jednání zavříti může, bývá obyčejně pět jednání, z nichžto první obsahuje *exposicí*, ve které nás básník s osobami a jich poměry a záměry seznamuje, v druhém započíná vlastně *zápletání*, které v třetím svého *svrchování* dosáhaje a ve čtvrtém k peripetii (obratu) vede, až posléz v pátém *katastrofou* (rozhodu) konce dojde.

Celé drama sestává z dialogů a monologů, monolog ale jen tenkráte nastoupiti může, když obzvláštním napnutím mysli jest žádán. Poněvadž se v dialogu povaha osob obraziti musí a děj tu rychlým krokem ku předu kráčí, bývá dialog živějším a ráznějším, než kde sám o sobě stojí §. 43. 44.

Druhy básní dramatických jsou: *tragédie, komédie, drama, kantata,* §. 69, *opera.*

§. 84. Tragédie.

Tragédie nám vždycky předvádí člověka s mocí nějakou jemu nepříznivou zápasícího v kterém zápasu obyčejně podlehá. Tato hlavní osoba (hrdina) nemůže a nesmí ani ve všem dokonalá a bezouhoná, ani úplně nešlechetná býti, sice by se ani bázeň ani soucit nás nezmocnily. Budiž spíše člověkem šlechetným, který arciť také křehkým jest, a všech vad prostým býti nemůže. Jen taková osoba se stává tragičnou §. 5. U starých Řeků zápasil hrdina s osudem, u nás, kde něco podobného není, musí hrdina s jinými mocnostmi zápasiti. Jestli totiž hrdina nějakou vyšší ideou nadchnutý proti stávajícím poměrům vystoupí, kdežto mu svobodno jest takovému zápasu se vyhnouti, činí sebe sama *vinným*, a uchvátí-li jej moc, s kterou se v zápas pustil, bude jeho konec *tragičným.*

Mluva budiž věci přiměřená tedy důstojná, verš iambický neb trochaický šesti- neb pětistopý v částech lyrických rýmovaný.

Někteří znají také tak zvanou *měšťanskou tragédii.*

§. 85. Komédie.

Komédie jest dramatické představení děje, v němžto křehkost a pošetilost lidská se zvykem a slušností zápasí. Cit, jejžto takový zápas v nás budí, jest komický. §. 6. Vtip může vynikati jak v jednotlivých výrazích, tak v celém jednání. Nikdy ale nemají vady osob, které nám básník předvádí, náš mravný cit uraziti, aniž nesnáze, do kterých se svou vinou uvrhli, našeho soucitu se snažně domáhati. Nejlépe bude básník voliti, když pošetilosti svého času nám živě představí. Veselohry nyžšího druhu, v nichžto vtip, jak se u lidu jeví, převládá a komické se *šutečným* (burlesk) stává, jmenujeme *frašku* (posse, farce).

§. 86. Drama.

Drama (činohra) v užším slova smyslu nemá ani výhradně tragického ani komického rázu do sebe. Tento druh novověkého básnictví dramatického představuje obyčejně děj vážný, který třeba ne vždycky radostně, předce alespoň smířlivě končí a tudy mezi tragédií a komédií místo má. Pro tuto obojetnost někteří činohru tuze nízko staví.

O kantatě jsme již v §. 69. jednali.

§. 87. Opera.

Báseň dramatickou pro zpěv určenou nazýváme *operu* (spěvohru). Poněvadž zpěv jest podstatnou vlastnosti opery, musí děj takový býti, aby osobám jednajícím poskytoval příležitost, city projevovati, neb tyto jenom se domáhají formy lyrické, která se ke zpěvu hodí. Čím více všechny druhy umění svobodných jako: hudba, zpěv, tanec, malba a t. d. při opeře nás dojímají, tím méně báseň sama platností nabývá, proto jest často text (slova) dosti chatrný. Dle látky a spůsobu, jakým se předvádí, dělí še opera:

1. na *vážnou* neb *velkou* operu (opera seria), která se tragédii neb činohře podobá, a
2. *komickou* operu (opera buffa), ježto co do látky se komédii rovná.

Míchané formy básnictví.

§. 88. Ballada a romance.

Ballada od ballare, tančiti, jest vlastně báseň pro zpěv určena; *romance* ale jest báseň v řeči romanské (vlaské, francouzské, španělské) básněná. Obé jsou lyricko-epické básně, jichžto předmětem mohou býti události buď pravdivé buď smyšlené. Ballada jest více národům severním, romance zase jižním vlastní; v balladě stojí v popředí děj, ačkoliv také osoby své city projevují, co se dosti stručně ve formě dialogické děje. V romanci činí básník děj idealným, mnohokráte i pohnutky, jimiž osoby jednající vedeny byly, udává, ideu ale, ježto celou básní vládne, na mnoze ani zjevně neoznačuje. V balladě často básník vedlejší, méně důležité věci vynechá a souvislost děje poznati nám přenechá, v romanci vypravování volněji pokračuje. Děj v balladě končí obyčejně tragicky, a nedojal-li nás démonickým působením, dojme nás zajisté podivuhodností, velkolepostí a zvláštností svou. Romance často končí radostně; v balladě vítězí obyčejně ona vyšší moc, s kterou člověk zápasí, v romanci naproti člověk tuto moc překoná. Obé se musí k zpěvu hoditi, proto jsou nejpřiměřenější verše iambické a trochaické, v nichž z husta figury v §. 47. položeny, nalézáme.

§. 89. Báseň popisná.

Účelem básní popisných jest představení a znázornění předmětů čitelných. Již v §. 46. jsme ukázali, že představování takových předmětu vlastně uměním výtvorným přisluší, poněvadž řeč nemůže formy tělesné názorně představiti.

Nemáme-li ostatně buď kusý buď neouplný obraz nějakého předmětu místo pravého a úplného nabyti, jest potřeba, abychom předmět najednou úplně viděli. Chce-li tedy básník předměty, které vedle sebe jsou a najednou se objevují, popsati, volí zajisté jen ty, které se alespoň co do času okamžitě neobjevují, jako hromobiti, poloha města atd. kdežto se báseň stane z části epickou; aneb básník toliko city těmito předměty vzbuzené líčí, a předmětu samého se jen dotkna, čtenáři ponechává úplné vyobrazení, čím se báseň popisná zároveň lyrickou stává.

§. 90. Báseň didaktická.

Didadická báseň záleží v tom, že pravdy v obor rozumu náležející tak vykládá a líčí, aby cit a fantasii zároveň dojímaly.

Patrno tedy, že každá pravda nemůže býti předmětem básně náučné jako n. př. věta mathematická, která vždy vědeckým nikoli básnickým spůsobem provedena býti může. Tím však nechceme říci, že by báseň náučná všeho pořádku u vyvinování nějaké pravdy spustiti se mohla, jen že jest celé spořádaní volné, jaké věda vylučuje. Báseň naučná se nejvíce blíží básni lyrické, poněvadž pravda v ní vyložená, citem a fantasií pojatá, zase v ty to působiti musí. Forma těchto básní může býti rozličná.

§. 91. Poslání.

Poslání zakládá se na zvláštním poměru básnika k osobě, ku které bylo posláno. Poněvadž tato osoba vždycky buď člověčenstvo vůbec, buď jistou třídu lidí představuje, musí tento poměr dost zjevný a zajímavý býti. Když básník své náhledy projeví bude se básní lyrické takové poslání rovnati, ačkoliv jako každý jiný list vypravování nějakého děje neb výklad předmětu vědeckého spůsobem vážným, rozmarným ano i satirickým snadno snese.

§. 92. Epigram.

Epigram byl u starých nápis na nějakem pomníku, maje účel význam tohoto krátkými slovy označiti. Později pozbiv této zvláštnosti byl od básníků k představení nějaké vtipné myšlenky, ku které předmět nějaký podnět dal, často uživán. Obyčejně povstává ze dvou částí, z nichžto první líčením předmětu očekávání čtoucího vzbudí, druhá tomuto očekávání všeobecnou průpovědí vtipně zadost učiní. Epigram může býti lyrický, epický, popisovací, didaktický.

Vlastnosti jeho:

Buď každý nápis podoben včele; měj i žihadlo
i svůj med, měj též, jak včela, tílko malé.

§. 93. Průpovídka.

Průpovídka (gnome, spruch) jest básnička obsahujíc ve formě stručné, jižto snadno pamatujeme, myšlenku významnou, nějaké pravidlo moudrosti neb opatrností v sobě zavírající. Líší se tím od epigramu, že se nemusí nutně k jistému předmětu vztahovati aniž zvláštní příhodou vyvolána býti, jako epigram, u něhož často naučení pohřešujeme, což jest nezbytnou vlastností každé průpovědi.

§. 94. Satira.

Satira jest báseň vtipem a rozmarem vynikající, v nížto básník buď vážným spůsobem mravné poklesky svého času kárá, buď pošetilost a malicherné snahy jistého druhu lidí směšnými činí. Jsouť tedy dva druhy satiry *vážná* a *směšná* neb *komická*. Slovy:

Cožkolí před se berou lidé, jich žádosti a bázně,
rozkoše a snažení, to naší jest zásoba knížky,

úplně naznačil Juvenal předměty satirycké. Satirickými se ale jen tenkráte stávají, když básník odpor mezi nimi a ideou vyšší, s nížto je třeba ne zjevně porovnává, v celé básní ukáže. Ostatně nemá satira stíhati lidi, ale chyby jejich a kárati člověka vůbec, nikoho zvláště.

Básník budiž prost vší kyselosti a msty, maje vždy na zřeteli to, co dobrého a ctného jest, a pohlížej dobrosrdečným a outrpným usměchem na poklesky, které kárá. Satira co do formy může býti, poslání, rozmluva, vypravování, píseň atd.

§. 95. Hříčky básnické.

O těchto promluvíme jen krátce, poněvadž málo která nějakou vyšší ideou proniknuta bývá a proto výtvorem uměleckým slouti nemůže.

Travestie představuje předmět odjinád vzatý nebo vymyšlený spůsobem nepřiměřeným, jelikož co komické jest, opravdově, co opravdové jest, komicky líčí. Tím se travestie stává básní komickou a jestli látka dramatická, povstane drama humoristické.

Parodie napodobuje cizí básně obsahu vážného spůsobem směšným, ona jest druh básní nízkokomických, kde vtip zvláště naražením hraje. Ostatně se básník chraniž, aby citu šlechetnějšího neurazil.

Pohádka (aenigma, räthsel) jest vlastně allegorie, když ze znakův věci ona sama se uhodnouti má. Pohádka může býti *věcni*, pohádka v užším slova smyslu, která hned celé slovo naznačuje n. p.

Bydlím po lesích a nejsem myslivec,
Mezi skalami a nejsem jezovec;
Žádné řeči nerozumím,
A předc každou dobře mluvím;

Vždy mám slovo poslední:
Kdo jsem, hádej, kdo to ví?

(Ozvěna, echo.) *Vinařický.*

Slabiční pohádka, šaráda, slabiky slova, obyčejně složeného, pokud pro sebe smysl mají, a potom slovo, z těch slabik složené, popisuje.

První, jiné jméno maje,
Dříve v šírém poli zraje,
Potom prošed mnohé ruce,
Často v lidském mozku hraje.
Z ***druhé*** mistrovými prsty
Mnohé vyšly stvůry čisté;
Kam jen sáhneš na se koli,
Druhé dotkneš se zajisté.
K snadnějšímu uhodnutí
Hádači tu budiž díno,
Že se celkem honosívá
Slíva, cukr, med a víno.

(Sladkost, slad-kost.) *Čelakovský.*

Slovní pohádka (logogrif) záleží v slově, jehož rozličné významy, když se v pravo i v levo čte, aneb když se odnětím neb přidáním písmen promění, vyznačeny bývají.

Rozmanité stroje, plesa, tiché haje,
Květ, strom domácí i přespolního kraje
U mne vidět, věci k stravě, k vyražení;
Ja jsem vtipem jaté v pouta přirození.
Odetneš-li z předu litery dvě mého,
Budu jméno dřeva k stropům tesaného:
Pakli mne jen jedním ještě znakem soužíš,
Budu, po čemž, věze v pochybnosti, toužíš.
Bez jednoho s zadu, s předu bez dvou znaků,
Hrdin bydlo bývám, strmím do oblaků;
Sám střed mého jména hned se k žertu hodí,
A hned k zisku, vůbec s slepým štěstím chodí.

Palkovič.

Zahrada, hradă (u Slovaků znamená trám), rada, hrad, hra.

Obsah.

První díl.

Druhý díl.

Básnictví, poesie.

Míchané formy básnictví.

